

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ АРМІЇ, КОНВЕРСІЇ ТА РОЗЗБРОЄННЯ
CENTER FOR ARMY CONVERSION AND DISARMAMENT STUDIES

30 квітня 2020

ВИКЛИКИ І РИЗИКИ

Безпековий огляд ЦДАКР № 8 (141)

Адреса: Вул. Іллінська, 10, офіс 5, Київ, 04070
тел.: +38 (044) 425-42-10
www.cacds.org.ua

Безпековий огляд «ВИКЛИКИ і РИЗИКИ» Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР, www.cacds.org.ua) здійснюється аналітиками ЦДАКР за підтримки банку «Аркада». Для підготовки оглядів залучаються відомі експерти, дипломати, військові фахівці та спеціалісти усіх відомств, що працюють у безпековому середовищі України.

Метою публікацій Безпекового огляду «ВИКЛИКИ і РИЗИКИ» є оперативне та аналітичне інформування зацікавлених профільних структур, ЗМІ та громадян, що цікавляться актуальними проблемами безпеки України.

Кожний огляд присвячений короткому періоду (1 – 2 тижні), та містить експертні думки, які можуть не збігатися з офіційною позицією української влади.

@2014 Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння
У разі цитування обов'язкове посилання на ЦДАКР

Редакційна колегія:

Бадрак В.В. – головний редактор, директор ЦДАКР

Копчак В.І. – відповідальний секретар, заступник директора ЦДАКР

Самусь М.М. – заступник директора ЦДАКР з міжнародних питань

Члени Редакційної колегії:

Бондарчук С.В. – член Експертної Ради у галузі національної безпеки, генеральний директор ДК «Укрспецекспорт» (2005-2010 рр.)

Згурець С.Г. – головний редактор журналу «Експорт озупня и оборонный комплекс Украины», директор інформаційно-консалтингової компанії (ІКК) Defense Express

Кабаненко І.В. – президент Української агенції з перспективних науково-технічних розробок UA.RPA, заступник міністра оборони України (2014), перший заступник начальника Генерального штабу ЗС України (2012-2013), адмірал ВМСУ

Конопльов С.Л. – директор Гарвардської програми з чорноморської безпеки та програми з безпеки США-Росія і США-Південна Азія, член Експертної Ради у галузі національної безпеки

Литвиненко О.В. – директор Національного інституту стратегічних досліджень, заступник секретаря РНБОУ (2014 - 2019)

Міхненко А.В. – головний редактор журналу «Ukrainian Defense Review»

Паливода К.В. – голова правління банку «Аркада», член Експертної Ради у галузі національної безпеки

Поляков Л.І. – голова Експертної Ради ЦДАКР, перший заступник міністра оборони України (2005 – 2007 рр.), заступник міністра оборони України (2014 р.)

Рябих В.О. – член Експертної Ради у галузі національної безпеки, директор з розвитку інформаційно-консалтингової компанії (ІКК) Defense Express

Щербак Ю.М. – письменник та громадський діяч, Надзвичайний і Повноважний Посол України в США (1994 - 1998 рр.), міністр охорони навколишнього середовища (1991 - 1992)

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ОЦІНКИ

Ключові виклики і ризики у сфері безпеки і оборони у першій половині квітня 2020 р.– аналіз Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР)

У ДЗЕРКАЛІ ЕКСПЕРТНОЇ ДУМКИ

Закон для ТРО – це «абетка», що буде контролювати виконання нами всього функціоналу

Форвардні контракти для розвитку озброєння

Сили спеціальних операцій Збройних сил Республіки Польща – опора на власні можливості

АНАЛІТИЧНІ РОЗРОБКИ

Переозброєння ЗСУ та оборонно-промислова політика держави

Ключові виклики і ризики у сфері безпеки і оборони у першій половині квітня 2020 р. – аналіз Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР)

Валентин Бадрак,
директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР)

Людські втрати критичні і складають майже півтора десятка воїнів щомісяця. За часів Іловайська і Дебальцево це новий пік загрози, але просто за формою інший. Але, як черв'як, гризе серцевину армії. Це вимагає реального перегляду формули побудови оборони, як в питанні застосування зброї, так і в питанні оперативного переозброєння. Йдеться про нові технології в озброєннях - можливо, найкращий спосіб оформлення вітчизняного асиметричного потенціалу

Не можна не помітити, що після легковажного розведення сил на Донбасі Кремль пішов в наступ - горезвісний коронавірус за фактом тільки збільшив число вогневих атак і збройних диверсій. Черода безперервних вбивств українських військових на східному фронті придбала ознаки безпрецедентно загрозового виклику: людські втрати критичні і складають майже півтора десятка воїнів щомісяця. За часів Іловайська і Дебальцево це новий пік загрози, але просто за формою інший. Але, як черв'як, гризе серцевину армії. Це вимагає реального перегляду формули побудови оборони, як в питанні застосування зброї, так і в питанні оперативного переозброєння.

Йдеться про нові технології в озброєннях - можливо, найкращий спосіб оформлення вітчизняного асиметричного потенціалу.

Необхідна ревізія держоборонзамовлення (ДОЗ) - нині Україна як, прямо скажемо, небагата держава, повинна купувати в першу чергу те, що можна застосувати вже сьогодні, або хоча б завтра. Скажемо, бойова авіація в нинішній війні не застосовується, як напевно чи буде застосовано корвет, що будується за 200 млн дол. (ну, хіба, як флагман ВМСУ для парадів). А солдати і офіцери гинуть сьогодні - зараз!

Божевільна нафтова криза з піковим падінням цін (можливо, передвісником падіння самого Пути-

на), різке зниження рейтингу кремлівського хазяїна та вихор коронавірусу - ці аргументи женуть Кремль до ескалації конфлікту. Симптоматичні і публікації у ЗМІ - від тих прислужників Кремля, що активізувалися. «У реальності Україна може бути або частиною Росії, або її ворогом. Третього, на жаль, не дано і не буде дано ніколи», - публікує «Независимое военное обозрение» висновки одного з експертів, вказуючи, що саме Україна, а зовсім не НАТО, є «реальним противником» Росії. Це справді серйозний сигнал для Києва.

Події на міжнародній арені та виклики для України

Варто звернути увагу на дві взаємопов'язані тенденції. З одного боку, сумарні витрати на закупівлі зброї в світі стрімко зростають (Міжнародний інститут SIPRI нарахував, що військові витрати у світі в 2019 р. зросли до 1,92 трильйони доларів). Економічно потужні країни продовжили розширювати можливості цінних бойових систем стратегічного рівня: згідно з SIPRI, на частку п'яти найбільших країн - США, Китаю, Індії, Росії та Саудівської Аравії - припадає 62% світових військових витрат за 2019 рік. Наприклад, на початку 2020 р. за допомогою американського безпілотної MQ-9 Reaper і високоточних ракет Hellfire був знищений впливовий іранський генерал Су-

леймані. Але вартість таких БАК перевищує 16 млн дол. за одиницю, що унеможливорює масове використання подібного озброєння переважною більшістю країн світу.

Однак на тлі цієї особливості актуальності набуло масове використання порівняно дешевих безпілотних (дистанційно керованих) платформ різного базування (авіаційних, наземних, морських) з ударними елементами. Особливо фахівцями відзначається їх багатофункціональність і універсальність, що дозволяє застосовувати різноманітне озброєння і електронне устаткування. В тому числі, сучасне, як електромагнітні боеприпаси, новітні системи радіоелектронної боротьби (РЕБ), радіоелектронної розвідки (РЕР) та інше.

Росія на шляху до падіння? Чи тільки Путін?

Росія, тим часом, продемонструвала тенденцію до продовження протягом двох десятиліть збільшення своїх військових витрат - на рівні 65,1 мільярда доларів в 2019 р., що на 4,5% більше, ніж в 2018 р. Військові витрати Росії на 175% вище, ніж у 2000 році, і зараз на них припадає 88% військових витрат у Східній Європі. Дослідники говорять, що військові витрати Росії, які складають 3,9% ВВП, стали одними з найвищих в Європі в 2019 р.

Між іншим, ціни на всю світову нафту полетіли до низу. 20 квітня вартість квітневого

Між іншим, ціни на всю світову нафту полетіли до низу. 20 квітня вартість квітневого ф'ючерсу WTI вперше в історії досягла негативних значень. На закритті торгової сесії вартість бареля становила мінус 37,63 дол. Фахівці кажуть, що для Росії настали «воістину чорні дні»

Росія з путінським режимом залишається найбільшим викликом для України. Водночас, говорячи про можливість протистояння, слід підкреслити зростаючу роль асиметричних засобів протидії. До таких слід віднести як суто військові можливості, так і потенціал несиллової протидії

На жаль, поки немає навіть ознак затвердження Радою проекту закону про Службу безпеки України

ф'ючерсу WTI вперше в історії досягла негативних значень. На закритті торгової сесії вартість бареля становила мінус 37,63 дол. Фахівці кажуть, що для Росії настали «воістину чорні дні».

Причиною настільки глибокого падіння ціни на нафту саме в США, за висновками експертів, в тому, що країна на місяць стала епіцентром епідемії коронавірусу, а її експортні потужності не дозволяють позбутися надлишків нафти. Поки епідемія у більшості великих країн не закінчиться, нафта з поставкою у найближчому майбутньому буде коштувати дуже дешево.

Як повідомляли ЗМІ, Росія попри прогнози колапсу на нафтовому ринку, не може зупинитися і продовжує нарощувати її видобуток. При цьому експерти вважають, що Росії доведеться зупиняти нафтовидобуток - зберегти її ніде.

Досить цікаве припущення у зв'язку з останніми подіями в Росії зробив політолог і соціолог, директор соціологічної служби «Український барометр» Віктор Небоженко. 27 квітня він написав («Главред»), що «Путін, здається успішно пережив епідемію коронавірусу і не боїться економічної катастрофи своєї країни, але на свій подив, він раптом опинився в іншій Росії, яка вже не дуже в ньому потребує. Тепер у російського президента дві проблеми, як несподівано не захворіти і як змусити Ро-

сію знову повірити в його удачу, і боятися за своє майбутнє без Путіна».

Виклики всередині України

Росія з путінським режимом залишається найбільшим викликом для України. Водночас, говорячи про можливість протистояння, слід підкреслити зростаючу роль асиметричних засобів протидії. До таких слід віднести як суто військові можливості, так і потенціал несиллової протидії.

Несиллові засоби покликаних запобігти розгорнутого Москвою інформаційного терору, проведення інформаційно-психологічних операцій з використанням кібератак, соціальних мереж і засобів масової інформації змушує все мобілізувати розвиток контррозвідки, розвідки і спеціальних інформаційних структур. Війна Росії проти України продемонструвала відсутність чіткої лінії фронту, що вимагає багаторівневої системи стримування.

На жаль, поки немає навіть ознак затвердження Радою проекту закону про Службу безпеки України. У той же час є гостра необхідність формування на фундаменті СБУ потужного контррозвідального органу, здатного вибудувати систему попередження і протидії Росії всередині України. Що включає в себе не тільки реагування на прояви антиукраїнських сил, але і кроки на випередження.

Ракетні програми, які дозволять уражати стратегічні об'єкти противника на великій відстані (300 - 500 км, а в перспективі - 1500 км), також є асиметричною зброєю

Крім ракет, асиметричний потенціал мають Сили спеціальних операцій ЗСУ. А це виведення з ладу стратегічних об'єктів на території противника або нанесення ураження його бойовим підрозділам в місцях дислокації (розгортання)

І передбачає не лише відмову від властивих правоохоронним органам функцій, але і законодавчо закріпити головне завдання СБУ нейтралізацію роботи іноземних спецслужб на території країни. З розвідувальними органами справа йде трохи простіше, оскільки відповідні проекти законів, як очікуються, будуть прийняті після закінчення карантину. Як здається, завдання забезпечення інформаційної безпеки повинні в рамках «профільності» вирішуватися в усіх відомствах національної безпеки. Що передбачає організацію системної взаємодії (координатором в ідеальній моделі повинна бути СБУ або орган, що координує роботу розвідок). Повинна бути розвинена співпраця і з громадським сектором, громадськими інститутами, здатними до активних інформаційних заходів. Що наказує і Закон «Про національну безпеку».

Ракетні програми, які дозволять уражати стратегічні об'єкти противника на великій відстані (300 - 500 км, а в перспективі - 1500 км), також є асиметричною зброєю. Показове спостереження: коли в квітні ц.р. виникли проблеми з фінансуванням ракетних програм, директор Павлоградського хімзаводу (яке постачає паливо для ракет) Леонід Шиман зауважив наступне: «У разі нового широкомасштабного наступу Росії за допомогою

«Вільхи» (РСЗВ з дальністю високоточного дії ракет 70 км, серійне виробництво яких налагоджено до 2020 г. - В.Б.) ми отримуємо засіб стримування. Путін буде довго думати, чи варто йому знову атакувати Україну і обстрілювати наші міста, як це робили росіяни в 2014-15 роках, знаючи, що удари «Вільхи» можуть бути нанесені і по їх об'єктах критичної інфраструктури, на кшталт того ж «Кам'янського». У самій РФ після такої заяви почався переполох під істеричну вищання ЗМІ. Ще б пак, адже в цьому місечку в двох десятках кілометрів від українського кордону виробляються критичні елементи для російських ракетних програм, включаючи гіперзвукову ракету «Циркон».

Крім ракет, асиметричний потенціал мають Сили спеціальних операцій ЗСУ. А це виведення з ладу стратегічних об'єктів на території противника або нанесення ураження його бойовим підрозділам в місцях дислокації (розгортання). Саме час згадати, що в документі під назвою «Візія Генерального штабу ЗС України розвитку ЗСУ на найближчі 10 років», який з'явився на початку 2020 р., вказано недвозначно: «Сили спеціальних операцій ЗСУ повинні забезпечити» в довгостроковій перспективі - гарантоване виконання спеціальних завдань за межами України (за умови внесення

Територіальна оборона (ТрО) - це одна асиметрична можливість України, що вимагає чіткого законодавчого врегулювання. Можливості ТрО з блокування дій противника очевидні і не підлягають оскарженню: можна перемогти армію, але не можна поневолити народ - історія знає незліченну кількість прикладів

необхідних змін до законодавства)». Отже, хоч Генштаб генерала Хомчака і справедливо переклав відповідальність на Раду, все ж заявив про таку можливість.

Територіальна оборона (ТрО) - ще одна асиметрична можливість України, що вимагає чіткого законодавчого врегулювання. Можливості ТрО з блокування дій противника очевидні і не підлягають оскарженню: можна перемогти армію, але не можна поневолити народ - історія знає незліченну кількість прикладів. Розвитку ТрО в Україні перешкоджає наявність істотних відмінностей у тлумаченні способів її розвитку. Про те, що половину зусиль з розвитку ТрО повинні взяти на себе місцеві адміністрації, ЦДАКР заявляв ще восени 2019 р. Заступник секретаря РНБО генерал Сергій Кривонос вважає, що «фінансування підрозділів територіальної оборони повинна бути 50 на 50%: половина - з бюджету військового відомства, а інша - з місцевих адміністрацій. Не можу стверджувати, але, швидше за

все, ці погляди стали причиною того, що координацію підготовки ТРО (і проекту закону) доручили іншому заступнику секретаря РНБО - генералу Михайлу Ковалю. У профільному парламентському комітеті, як мінімум, стримані щодо наділення повноваженнями місцевих адміністрацій.

Про нові технології в озброєннях вже йшлося вище. Але тут інші підводні камені. Наприкінці лютого 2020 г. президент Зеленський підписав реально передовий указ №59, поклавши виконання на секретаря Радбезу Олексія Данилова. На 1 травня ц.р. не з'явилося жодної ознаки реалізації цього указу. А навіть запущений ДОЗ-20 не може почати реалізовуватися. Тепер уже через те, що Казначейство блокує виплати на виготовлення озброєння. Виділений в 2020-м Міноборони 21 млрд. грн на «розвиток озброєнь і військової техніки» «завис» у повітрі ... Ну і 9 млрд. грн державних гарантій - теж. І виною цьому зовсім не COVID-19.

Закон для ТРО – це «абетка», що буде контролювати виконання нами всього функціоналу

*Сергій Кривонос,
заступник секретаря
Ради національної безпеки і оборони України*

Гадаю, фінансування підрозділів територіальної оборони має бути 50 на 50%: половина - із бюджету військового відомства, а інша – з місцевих адміністрацій

Серед найважливіших функцій ТРО можна виділити підтримання надійного порядку на території України в будь-який регіонах

На мою думку, територіальна оборона (ТРО) вимагає чіткого закону. Безумовно, завдання в тому, щоб усі навчилися розуміти один одного. Зараз будівництво ТРО це - вавилонська башта, яку величезна кількість людей хоче побудувати, але всі розмовляють на «різних мовах». А от Закон України «Про територіальну оборону України» як раз має визначати, хто за що відповідає, і хто що має робити у сфері розбудови ТРО.

Закон – це «абетка», що буде контролювати виконання нами всього функціоналу. Гадаю, фінансування підрозділів територіальної оборони має бути 50 на 50%: половина - із бюджету військового ві-

домства, а інша – з місцевих адміністрацій. Слід розуміти, що бюджет на потреби оборони держави не такий великий, як декому здається. Тому у законопроекті, розробленому мною разом із групою фахівців та експертів, саме така стратегія. Враховуючи, що ТРО має забезпечити безпеку людей в тилу, місцевий бюджет також має бути задіяним. Нами у законопроекті передбачено, що фінансування потреб ТРО має складами три відсотки від місцевих бюджетів і три відсотки від – ЗСУ.

Тепер щодо функцій. Безперечно, серед найважливіших функцій ТРО можна виділити підтримання надійного порядку на території

Для розв'язання низки загроз невійськового характеру ми відволікаємо армію від специфічних завдань, з якими б впоралися б підрозділи ТрО. Крім того, якби зараз у нас існувала територіальна потужна оборона, то ми б значно краще б діяли в умовах протидії коронавірусу

Завдання територіальної оборони – прискорити, забезпечити той надійний тил для нормального функціонування збройних сил

На кінець 2017 року чисельність особового складу військ територіальної оборони Польщі сягнула понад 7600 осіб. На кінець 2022 року сплановано довести чисельність до 50 тисяч особового складу, а загальний бюджет до 900 млн доларів. Крім того, У Польщі запроваджено цікавий новий підхід до територіальної оборони - територіальна військова служба

України в будь-який регіонах. По-друге, це - створення за умов воєнного часу надійного поліцейського адміністративного режиму. Ми передбачаємо, що крім цих заходів ще серед функцій ТрО має бути активна участь у побудові дієвої цивільної оборони. Загалом цивільна оборона включає більш широкий спектр дій, і досвід вказує, що без залучення громадян боротися з величезними проблемами в Україні за умов розгортання Росією масштабів нинішньої війни достатньо проблематично. На сьогодні ці структури не такі великі, як хотілося б, та мають незначний бюджет. Наприклад, якщо б у нас існувала розгорнута, ефективна ТрО, то й те ж тушіння пожарів у зоні Чорнобилю було б значно оперативніше. Виходить, що для розв'язання низки загроз невійськового характеру ми відволікаємо армію від специфічних завдань, з якими б впоралися б підрозділи ТрО. Крім того, якби зараз у нас існувала територіальна потужна оборона, то ми б значно краще б діяли в умовах протидії коронавірусу.

Взагалі, питання територіальної оборони потрібно було з самого початку вирішувати на законодавчому рівні. Завдання територіальної оборони – прискорити, забезпечити той надійний тил для нормального функціонування збройних сил. Наразі існує багато країн де існує територіальна обо-

рона. Наприклад Естонія. Там протягом двох-чотирьох годин, в залежності від локації, люди займають встановленні позиції, не очікуючи рішення старшого штаба. Рішення приймаються на рівні первинних організацій. Цікавий приклад: в Естонії щочетверга проводиться день захисника, і величезна кількість населення займається на полігонах, у тирах, відпрацьовують питання вивчення військової топографії та інші навички, що можуть знадобитися у воєнний час.

Або ще більш актуальний досвід сусідньої Польщі. Наші сусіди швидко роблять висновки із уроків нинішньої російсько-української війни. За декілька останніх років поляки дуже активно почали створювати потужні підрозділи територіальної оборони - війська територіальної оборони (пол. Wojska Obrony Terytorialnej – WOT). І це не просто слова, а стрімка реалізація планів, підтверджена фінансами та відповідними діями влади. На створення військ територіальної оборони в 2017 році було виділено понад 1 млрд злотих (близько 320 млн дол.). На кінець 2017 року чисельність особового складу військ територіальної оборони Польщі сягнула понад 7600 осіб. На кінець 2022 року сплановано довести чисельність до 50 тисяч особового складу, а загальний бюджет до 900 млн доларів. Крім того, У Польщі запроваджено цікавий но-

вий підхід до територіальної оборони - територіальна військова служба. Новизна полягає в тому, що солдати ТРО які раніше не проходили службу, проходять збори протягом 16 днів базову підготовку, а потім протягом трьох років під час вихідних проходять навчання за програмою індивідуального та спеціалізованого навчання. Передбачається спеціалізація окремих команд для «зеленої» і «чорної» тактики, рятувальних операцій, а також захисту критичної інфраструктури. До речі, такі ж методи застосовуються і в Канаді. Особисто навчаючись в Канаді на військовій базі Борден бачив, як полігони вщент заповнені тими, хто під час вихідних проходили військові вишколи. І це стосувалося не тільки рядових стрільців, наприклад, там навчалися пілоти гелікоптерів. В інші дні, це звичайні працівники підприємств і фірм. Користь і економія для держави. Трохи програш в часі, але якість не буває за рахунок часу. Крім того, це закладає величезний запас мобілізаційного потенціалу. Також створюється система підготовки кадрів для військ.

Повернуся до Польщі, яка багато уваги приділяє посиленню обороноздатності своєї країни. Коли у 2014 році Польща чітко для себе зрозуміла рівень російської загрози, відповідні фахівці почали зайнялися розвитком ТРО. Наразі

поляки вкладають в територіальну оборону великі кошти. Вони закупляють джипи, ставлять туди стрілецьке озброєння, яке надає їм можливість виконувати завдання на будь-якій території. Наразі відкрито навчальний центр для WOT в Торуні, а WOT планують залучити і до таких специфічних операцій як захист кіберпростору. Військо Польське має бажання задіяти ІТ-фахівців, оскільки не має можливості запропонувати їм у діючих збройних силах більш вигідні умови і хороші зарплати у порівнянні з ІТ-кампаніями. Такий саме досвід у забезпеченні кібербезпеки використовують й у Естонії. І саме такий досвід маємо використати ми в майбутніх ТРО України. Досить влучний підхід польської сторони у інформування. Так, на сайті польської тероборони <https://terytorials.wp.mil.pl/> кожен поляк може отримати величезну кількість інформації відповідно до структури, вимог, преференцій, системи підготовки членів територіальної оборони. Гасло, яке вони висувають:

«Ми створюємо територіальну оборону, збудовану на виняткових цінностях – захист території, братерство, традиції, мужність, відповідальність. Це те що ми є. Ми віримо, що вони залишаться з вами на все життя. Ми різного віку, у нас різні історії і вподобання. У нас різні професії, але у нас є те, що нас єднає – віра в однакові цінності.

Є певний спротив зі сторони військових, особливо попередніх. Ментально вони підходили до розуміння територіальної оборони як до «м'яса для фронту»

Ми хочемо жити в безпечній країні. Місія WOT, завдання і мета близькі нашим серцям. Ось чому ми тут.»

Ось так інші навчаються на нашому досвіді, а ми продовжуємо марширувати на місці. При цьому маємо десятки тисяч тих, хто повернувся з фронту, мають чудовий досвід, мають завзяття і насагу бути корисними - своїй громаді, селу, місту, області, державі. І величезна кількість таких людей вже займається військовою підготовкою до захисту країни в громадських спілках та об'єднаннях.

Отже, вкрай важливо зараз прийняти Закон та переходити до створення дієвої територіальної оборони. Це потужний стримуючий фактор для нашого північного сусіда. Територіальність, масовість, мінімальний час боєготовності - це наші головні принципи у майбутній системі ТРО.

Наразі маємо проєкт Закону «Про територіальну оборону», але, на жаль, коронавірус різко уповільнив процес його погодження. До того ж, де-юре наприкінці листопада минулого року мене прибрали від завдань створення територіальної оборони. Хоч, незважаючи на це, я продовжую працювати у цій сфері. Я вдячний депутатам з Комітету національної безпеки, оборони та розвідки, які підтримали нас.

Закон досі не прийнято, тому що на це впливає декілька факто-

рів. По-перше, нерозуміння наскільки це важливо. По-друге, є певний спротив зі сторони військових, особливо попередніх. Ментально вони підходили до розуміння територіальної оборони як до «м'яса для фронту». Взагалі підрозділи ТРО не повинні займатися проблемами фронту, якщо фронту немає безпосередньо у місцевості їх перебування. ТРО має займатися проблемами тилу. Принцип територіальної оборони – я захищаю себе, свою родину, свій будинок, свою вулицю та своє місто, де я проживаю. Створення територіальної оборони відкине бажання запускати на наші території спецпідрозділи. До того ж, історично українці захищають себе, село та свою родину значно ефективніше за інших.

Щодо поглядів нашої групи та бачення вирішення цього завдання обраного в кінці 2019 року на посаду відповідального за територіальну оборону генерала Михайла Ковалю – першого заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України, - то вони значною мірою співпадають. Але є розбіжності з юридичної точки зору. Взагалі то, я є людиною, що вийшла із структур спецпризначення та все життя навчала свій особовий склад протидії противнику, який здійснює наміри руйнування нашої системи з середини. Тому мені простіше зрозуміти, що

Можливо з часом, коли ТрО буде створено, територіальна оборонна стане компонентом, який буде підпорядкуватися Генштабу ЗСУ

Передбачаємо створення для початку міжрегіональних, а потім вже й регіональних центрів підготовки, які будуть займатися не тільки наданням спроможності у військовій сфері, а й у інших, суміжних галузях

потрібно робити для запобігання та протидії диверсіям. Для нас у основі бачення розвитку ТрО є те, що територіальна оборона повинна бути окремим формуванням, підпорядкованим міністру оборони, а не Генеральному штабу ЗСУ. Довгий час територіальна оборона існувала під Сухопутними військами, але у них забагато своїх завдань і проблем. Існує багато факторів, які унеможливають достатню увагу та зусилля для розвитку ефективної ТрО. Для СВ ЗСУ територіальна оборона – пріоритет не номер один, і навіть, не номер десять. Для Генштабу важливо мати готовий до використання «продукт», а брати участь у створенні, на мій погляд, проблематично. По-друге, територіальна оборонна – це певний «мікс» між військовими та представниками цивільних установ. І вони забезпечують безпеку. Для Міноброни виконання завдання з розвитку ТрО виглядає простішим. Військове відомство має свій фінансовий рахунок, спроможності щодо витрачання коштів на розвиток територіальної оборони. Тому краще, щоб це відбувалося «під дахом» міністерства. Один з прикладів, коли мери або керівники областей мають кошти на територіальну оборону, але не можуть їх юридично витратити через відсутність закону. Отже, немає статей бюджету, які б дозволяли це робити. Можливо з часом, коли

ТрО буде створено, територіальна оборонна стане компонентом, який буде підпорядкуватися Генштабу ЗСУ. Але в першу чергу, ТрО працює над тим, щоб Збройні сили та й сили оборони в цілому, ефективно могли б виконувати свої функції.

Щодо підготовки до лав ТрО, то ми розуміємо, що громадяни і громадські об'єднання є вагомим рушійною силою, і їх треба належно готувати. Поруч з цим є розуміння, що на довгий час відривати людей на полігони достатньо проблематично. Тому й передбачаємо створення для початку міжрегіональних, а потім вже й регіональних центрів підготовки, які будуть займатися не тільки наданням спроможності у військовій сфері, а й у інших, суміжних галузях. Ми маємо велику кількість людей, що повернулися з фронту, які відчувають себе неоціненими та забутими. Держава має такий потенціал і, я вважаю, що треба цей процес очолити, тому що у нас багато хто займається ТрО, але всі розмовляють на різних мовах.

Ще одне важливе питання – озброєння ТрО. Тут має бути державницький підхід. Наразі і ЗСУ залишаються недоукомплектованими зброєю. На етапі старту для ТрО потрібна стрілецька зброя. Озброєння ТрО – це, переконаний, процес поступовий. До того ж, один з принципів ТрО – це можливість зберігати зброю вдома. Ми

Вивчаючи досвід інших країн ми не все копіюємо, тому що децю нам може підійти, а децю ні. Вважаю, що одним із мотивуючих факторів стало б офіційне визначення, що в лавах ТрО проходиться строкова служба

ТрО стимулюватиме людей та збільшуватиме український мобілізаційний ресурс

чудово розуміємо, що це велика відповідальність, але ми включаємо у реалізацію ідеї побудови ТрО підготовку залучених до неї людей, а також і механізм контролю за цією зброєю. Якщо ми говоримо про мотивацію бійців ТрО, то це досить широкий спектр питань, який нами вже активно обробляється – у сенсі пошуку адекватних рішень. Перш за все, це повинні бути морально вмотивовані люди. Свого часу ми утримували велику кількість професіоналів, які були морально-патріотично не вмотивовані, і вони стали зрадниками. Необхідно буде зробити перегляд термінів, що пов'язанні з моральним вихованням аби змінити підхід. Вивчаючи досвід інших країн ми не все копіюємо, тому що децю нам може підійти, а децю ні. Вважаю, що одним із мотивуючих факторів стало б офіційне визначення, що в лавах ТрО проходиться строкова служба. Вдень бійці будуть у частинах, а ночуватимуть вдома. За рахунок створення ТрО та регіональних центрів підготовки може реалізовуватися можливість утворення нових професій, які люди зможуть отримувати безкоштовно. Взагалі ТрО – це спроможність отримати професію подвійного призначення. Такі кадри нам дуже потрібні. Наприклад, в 2014 році було багато вмотивованих людей, але вони не мали достатніх навичок військової справи. Ми вважає-

мо, що це теж мотивація. Після ТрО ти можеш служити у ЗСУ, можеш піти на навчання за рахунок держави. ТрО стимулюватиме людей та збільшуватиме український мобілізаційний ресурс. Крім того, гадаю, має передбачатися й надання додаткових днів до відпусток, а також надання можливості родинам бійців ТрО користуватися пільгами, котрими користуються інші військовослужбовці. Система має будуватися на принципах прозорості й чіткості. Зокрема, у ТрО має бути відповідний сайт, за допомогою якого кожен бажаючий зможе вирахувати усі свої переваги та надбавки. Я розумію, що з боку військових людей є переживання, що усі підуть до територіальної оборони, а не в ЗСУ. Але тут зовсім інший підхід. Військовозобов'язані, які є резервістами ЗСУ, у разі мобілізації йдуть служити в ЗСУ. В ЗСУ не так вже й багато людей. А людей, котрі хочуть допомагати значно більше і треба використовувати цей суміжний ресурс, тому що ТрО це в першу чергу - масовість.

Пам'ятаю, у 2014 році ми зіткнулися із такою проблемою як зруйнована мобілізаційна система – внаслідок попереднього скорочення мережі військкоматів. Країна не була спроможна навіть людей належно вдягнути. Я як начальник штабу Високомобільних десантних військ брав участь у формуванні 25-ї і 79-ї бригад. Можу

Можна сказати, що волонтери витягнули на собі мобілізацію, поставляючи в ЗСУ все. Їжу, одяг і навіть деталі для військової техніки

сказати, що проблем була величезна кількість, починаючи з одягу та їжі. Збройні сили не справлялися, і рятувало те, що в нас були якісь більш-менш підготовлені підрозділи. Це і частини спеціального призначення, і частини Високомобільних десантних військ і певні механізовані бригади, які взяли на себе основні навантаження на початок конфлікту, і що надало можливість відновити спроможність ЗСУ до мобілізації. Особовий склад, який призивався, мав час на підготовку, і вже влітку 2015 року більш-менш бригади були укомплектовані, а це дозволило нам вести активні дії проти противника на Донбасі. Можна сказати, що волонтери витягнули на собі мобілізацію, поставляючи в ЗСУ все. Їжу, одяг і навіть деталі для військової техніки. Система логістики Зброй-

них сил сама по собі повільна, тому що це величезний організм. А територіальна оборона могла стати структурою, в тому числі, для вирішення таких питань.

Гадаю, нам слід пам'ятати, що кремлівська стратегія побудована на організації вбивств, терору та знищенні цілих народів. Ми добре знаємо, що безліч їх з'єднань і частин всіякого спецназу створено й розгорнуто переважно не для того, щоб атакувати нашу оборону і штурмувати фортифікаційні споруди... А для того, щоб взяти нас зненацька тут, у своїх теплих і затишних домівках – домівках де наші діти, дружини і батьки. То що ж нас може врятувати?! Не поліція, СБУ чи підрозділи спецпризначення – врятувати нас можемо лише ми самі і ніхто інший! Ось для чого нам потрібна територіальна оборона!

Форвардні контракти для розвитку озброєння

*Віктор Дихановський,
провідний науковий співробітник,
Центрального НДІ озброєння та військової техніки ЗСУ*

Високотехнологічне озброєння є важливим чинником національної безпеки

Розвиток високотехнологічного озброєння для Збройних Сил України є важливим чинником національної безпеки. Ефективні засоби озброєння дозволяють мінімізувати бойові втрати наших воїнів і цивільного населення. Вони відіграють також роль фактору стримування потенційного агресора.

Сьогодні в Україні весь тягар зі створення високотехнологічного озброєння покладено на державний бюджет. Але його явно недостатньо, тому розвиток озброєння залишається проблемним питанням. Разом з тим відомо, що питома вага приватного сектору економіки України є переважальною. Зокрема, за даними Міністерства економічного роз-

Приватні підприємці готові вкладати свій капітал у розвиток високотехнологічного озброєння

Ризики з розвитку високотехнологічного озброєння треба розділити між Урядом, як замовником, і підприємцем, як виконавцем розробок

витку і торгівлі України питома вага чистого доходу від реалізації продукції суб'єктів господарювання приватного сектору економіки становить майже 90 %.

Про готовність приватних підприємців вкладати свій капітал у розвиток високотехнологічного озброєння для Збройних Сил України свідчать численні результати розробок, значна частина яких постачається у війська. Але на жаль цей процес залишається стихійним – підприємці самі вирішують, що потрібне Збройним Силам, ризикуючи своїми ресурсами створюють нові засоби озброєння і очікують дива – державного замовлення на свою продукцію.

Очевидно, що приватна ініціатива має бути спрямована у потрібному напрямі. Уряд має дати бізнесу чіткий сигнал – заявити про потреби Збройних Сил, про пріоритети розвитку озброєння. Ці пріоритети не можуть змінюватися кожного року, вони повинні реалізовуватись через закупівлю відповідних зразків озброєння. У цьому випадку приватні підприємці матимуть можливість реалізовувати більш масштабні проекти з розроблення і виробництва озброєння, виходити на світовий ринок.

У світі давно існують ефективні механізми залучення приватного капіталу для державних потреб і один з самих ефективних це державно-приватне партнерство. Од-

ним з напрямів реалізації такого партнерства розглядається укладення форвардних контрактів, у яких виконавець зобов'язаний розробити зразок озброєння за власні кошти, а замовник зобов'язаний закупити заздалегідь визначену кількість одиниць цього зразка, якщо його характеристики задовольняють технічним вимогам, затвердженим замовником. Мінімальні обсяги закупівель, їх вартість і технічні вимоги узгоджуються при укладенні контракту.

Розвиток науково-технологічної сфери і, зокрема, високотехнологічного озброєння це пошук нових ідей, їх розвиток і реалізація у виробництві. Він завжди супроводжується ризиком наперед очікуваної втрати часу і ресурсів. Разом з тим слід зазначити, що успішна реалізація нової ідеї у технологічній сфері дає багатократний прибуток, і часто слугує поштовхом для інших суспільно-важливих сфер науки, техніки і виробництва. Тому такий ризик часто буває виправданим, але перед тим, як інвестувати в нову технологію, необхідно визначити, хто буде брати на себе ризики її реалізації, хто втратить свої ресурси у разі невдалого розвитку проекту. Очевидно, що ризикувати має той, хто очікує виграти від успішної реалізації нової технології. Отже ризики треба розділити між Урядом, як замовником, і підприємцем, як виконавцем розробок.

Реалізація форвардних контрактів вигідна і Уряду, і приватним підприємцям

Незмінні пріоритети розвитку озброєння і реалістичні потреби Збройних Сил – запорука розвитку високотехнологічного озброєння

Таким чином, держава зацікавлена в реалізації форвардних контрактів, оскільки при цьому перекладаються на приватну компанію практично всі ризики з реалізації нової технології у виробництві. Але форвардні контракти вигідні і приватним компаніям, оскільки, поперше, їх партнером виступає найнадійніший суб'єкт господарювання в сучасній розвинутій економіці – держава. По-друге, урядові чиновники не втручаються у поточну адміністративно-господарську діяльність свого партнера, що дозволяє приватній компанії завдяки використанню інновацій, ноу-хау, кооперації та інших заходів знижувати собівартість продукції і тим самим підвищувати прибутковість контракту. Тотальний, дріб'язковий і бездумний контроль не буде убивати бізнес. Потретьє, форвардні контракти гарантують приватним компаніям безкризовий, незалежний від ринкової кон'юнктури тривалий розвиток.

Для укладення форвардних контрактів в Україні є достатнє нор-

мативне підґрунтя. Потрібне лише розуміння з боку урядових чиновників щодо необхідності диверсифікації фінансування розвитку озброєння і їх бажання змінити ситуацію на краще.

Підґрунтям для укладення форвардних контрактів мають бути встановлені і незмінні пріоритети розвитку озброєння, а також відповідність між потребами Збройних Сил України і можливостями національної економіки. Ці можливості встановлені Законом України "Про національну безпеку України" – обсяг видатків на фінансування сил оборони має становити не менше 3 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового продукту. Отже потреби Збройних Сил України і пріоритети розвитку озброєння можуть бути встановлені на реалістичних рівнях.

Приватний бізнес готовий вкладати свій капітал у розвиток високотехнологічного озброєння для Збройних Сил України. Чекаємо відповідь від Уряду.

Сили спеціальних операцій Збройних сил Республіки Польща – опора на власні можливості

Володимир Паливода, головний консультант відділу нових викликів Центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

У січні 2019 р. Міністр національної оборони Республіки Польща Маріуш Блащак затвердив Концепцію створення Центру підготовки Сил спеціальних операцій (далі - ЦПССО)¹. Про необхідність створення такої структури говорили вже багато років, оскільки цей вид Збройних сил не має власного закладу, де його військовослужбовці могли б розвивати свої професійні навички та вміння. Дотепер процес підготовки та перепідготовки бійців спецпідрозділів спирався на потенціал різних

військових частин та центрів підготовки сухопутних військ (м. Познань) та ВМС (м. Устка Поморського воєводства). Крім того, військовослужбовці ССО навчалися на спеціалізованих курсах у Польщі та за кордоном.

Ще одним фактором, який вплинув на рішення про створення ЦПССО, стала звичайна кадрова ротація. Значна частина спеціалістів, підготовлених з моменту виділення ССО в окремий вид Війська Польського (2007 р.), звільнилася у запас чи отримала службове підвищення. Тому виникла необхідність поповнення спецпідрозділів новими кадрами для заміщення посад, передусім, рядового і сержантського складу.

¹ Powstanie centrum szkolenia dla komandosów. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/27413?t=Powstanie-centrum-szkolenia-dla-komandosow#>

Місцем для розташування ЦПССО вибрано м. Люблінєць Сілезького воєводства, що зроблено не випадково. У цьому населеному

Центр парашутної підготовки (м. Краків). Усі перелічені центри стануть структурними підрозділами ЦПССО, командування і штаб яко-

пункті понад три десятиліття дислокується в/ч 4101 (відома як 1-й полк спеціального призначення, а з 2011 р. – в/ч «Командос»), історія формування якої сягає 1961 р.². Крім інфраструктури цієї військової частини для навчання курсантів будуть задіяні також Центр полігонної підготовки Сухопутних військ (с. Стшепч Поморського воєводства), Центр підготовки підводних плавців (м. Гдиня) та

го розміститься у м. Краків. Такий формат діяльності ПЦССО дасть змогу більш раціонально використовувати людські та фінансові ресурси.

Слід зазначити, що при в/ч 4101 з 2016 р. діє навчальний центр, який проводить піврічні курси «Jata»³ для цивільних осіб. Випускники курсів можуть потім вступати на службу у ССО, але їм все одно доведеться пройти додатковий від-

2 Більш докладно див. статтю «Сили спеціальних операцій Збройних сил Республіки Польща», розміщену у Безпековому огляді ЦДАКР «Виклики і ризики» № 15 (78) від 15.08.2017 р. С. 13-22.

3 Назва курсів походить від природного заповідника Ята у Люблінському воєводстві, де у 1944 р. загоны Армії Крайової проводили навчання своїх новобранців.

бір та скласти відповідні іспити⁴. У подальшому цей центр теж буде підпорядкований ЦПССО.

Передбачається, що інструкторами у ЦПССО стануть не лише діючі військовослужбовці, але й довідчені ветерани спецпідрозділів, на підготовку яких за кордоном були витрачені значні кошти. Для цього введені посади подвійної тарифікації, які дозволяють призначати на них таку категорію осіб. Вищевказаний кадровий підхід дозволить зменшити видатки на навчання за межами країни та зосередити увагу на нарощуванні власного потенціалу. Допомогу в організації навчального процесу у ЦПССО вже запропонували викладачі з Об'єднаного університету Командування спеціальних операцій (штат Флорида, США)⁵.

Крім основних професійних завдань, ЦПССО проводитиме й інші заходи, такі, як, наприклад: участь у дослідженнях для пошуку сучасних технічних рішень; ознайомлення слухачів вищих військових закладів освіти зі специфікою діяльності ССО, завдяки чому вони

будуть краще підготовлені до можливої служби у майбутньому у цьому виді Збройних сил; поширення філософії бойової підготовки спецпризначенців серед старших та вищих офіцерів інших видів Війська Польського. Останнє є важливим для того, щоб особи, підготовлені до виконання завдань на усіх рівнях командування та управління Збройними силами, володіли знаннями про способи та можливості застосування ССО на театрі воєнних дій.

У перспективі на базі ЦПССО можуть відбуватися тренінги для бійців спецпідрозділів країн-членів НАТО з регіону Центральної та Східної Європи (зокрема, з держав Балтії та Хорватії) чи країн-партнерів (зокрема, з України). Нині польські спецпризначенці все активніше беруть участь у міжнародному співробітництві, тому ЦПССО має хороші шанси розширювати сфери своєї діяльності.

У цьому контексті можна навести приклад спільних польсько-американських навчань, які пройшли у грудні 2018 р. біля м. Краків. Згідно зі сценарієм навчань, група командос мала висадитися в тилу противника на незнайомий аеродром, захопити його, взяти під контроль авіаарух і забезпечити прийом основних сил. Бійців десантували з борту американського літака «МС-130J Commando II», а до визначеної цілі вони долетіли на парафойлах (па-

4 Cywile trafią na kurs Jata. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polskazbrojna.pl/home/articleshow/26974?t=Cywiletrafia-na-kurs-Jata>

5 Wojska Specjalne tworzą Centrum Szkolenia. Doświadczone kadry i kandydaci również z «cywila». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://defence24.pl/wojska-specjalne-tworza-centrum-szkolenia-doswiadczone-kadry-i-kandydaci-rowniez-z-cywila>

рашут-крило). В операції брали участь військовослужбовці в/ч 4724 «Nil» та 321-ї спеціальної тактичної ескадрильї, підпорядкованої 352-му Крилу спеціальних операцій ВПС США, яке дислокується у Великій Британії⁶. Подібні навчання пройшли теж і у грудні 2019 р. за участі спецпризначенців в/ч 4101 «Командос» та 19-ї групи ССО армії США.

До створення ЦПССО значна частина навчально-тренувальних занять проходила (й надалі проходить) у спеціалізованих центрах підготовки США, Великої Британії та інших країн Альянсу. Це зумовлювалось неможливістю отримати у Польщі сертифікат відповідності міжнародним стандартам. Після виходу на рівень, так би мовити, повної потужності у ЦПССО, звичайно, будуть використані знання та досвід союзників по НАТО (що є нормальним явищем), але партнерська співпраця не буде припинена. Навпаки, вона продовжуватиметься та навіть розширюватиметься.

Керівництво ЦПССО також має намір зміцнювати навчально-матеріальну базу шляхом розширення або адаптації наявної інфраструктури (включно з тією, що вже знаходиться у згаданих вище центрах) та шляхом придбання нового об-

ладнання. У цьому плані дуже необхідними є сучасні імітаційні системи. ЦПССО отримає, серед іншого, систему віртуальної симуляції, на яку чекали декілька років, та лазерну тактичну систему.

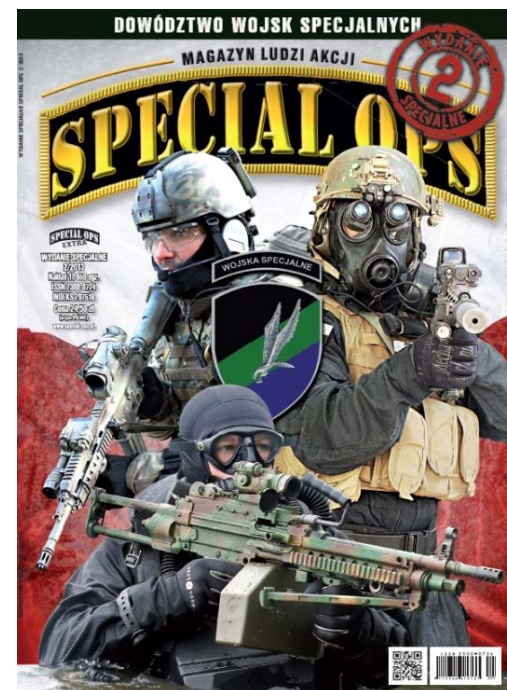
Основу та найважливішу частину ЦПССО, як і будь-якого підрозділу Збройних сил, складають люди - офіцери, сержанти, солдати та цивільні службовці. Вони будуть проводити тренінги, готувати майбутніх бійців для ССО та налагоджувати співробітництво з вищими військовими закладами освіти. Наприкінці минулого року розпочався набір на посади інструкторів та інших спеціальностей. Передбачається, що значну частину особового складу ЦПССО мають становити досвідчені військовослужбовці, які прийдуть з бойових частин. Для них це буде можливістю надалі використовувати та розвивати свій досвід, отриманий у лінійних підрозділах спеціального призначення (особливо, під час зарубіжних місій ССО).

Вирішення вимагає й питання належного, навіть, привабливого рівня грошового забезпечення персоналу ЦПССО. Сьогодні військовослужбовці підрозділів ССО отримують надбавки, що становлять значну частину грошової винагороди. Командування виду Збройних сил підготувало проект відповідного наказу про збережен-

6 Polscy i amerykańscy specjalsi ćwiczą zdobywanie ładowisk. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://defence24.pl/polscy-i-amerykanscy-specjalsi-cwicza-zdobywanie-ladowisk>

ня цих надбавок у разі переходу військовика до ЦПССО. Не секрет, що на цивільному ринку праці існує попит на спецпризначенців, а роботодавці пропонують їм високі зарплати, тому служба у ЦПССО для них повинна стати хорошою альтернативою.

У ЦПССО не планують відмовлятися від подальшої підготовки цивільних осіб як можливого кадрового резерву. Такі особи, які раніше не служили у війську, подаватимуть заяви на проходження кваліфікаційного відбору до обраного ними підрозділу. На наступному етапі кандидатів чекає низка тестів на придатність до служби. Потім будуть проведені медична комісія, рейтинг атестатів чи дипломів про отримання необхідного рівня освіти, кваліфікаційна та психологічна співбесіда. Після успішного виконання усіх цих вимог (інформація про них розміщена на веб-сайті Командування ССО) відібрані кандидати наказом Міністра національної оборони зараховуються на навчання у ЦПССО. Як правило, заяв від бажаючих буває кількасот, а місць для курсантів – всього 30, тому можна сказати, що якість резервістів гарантується. Загалом навчальний процес триває шість місяців, протягом яких курсанти отримують базові знання та навички, потрібні для служби у ССО. Слід зазначити, що це єдиний вид

Збройних сил, який у такий спосіб готує для себе кадровий резерв.

Наразі ЦПССО знаходиться на стадії формування. Базовий рівень його укомплектування має бути досягнутий до травня 2020 р., а повна готовність - до 2026 р. Інфраструктуру будуть розвивати поступово. Вже здійснюються заходи щодо відбору цивільних кандидатів, початок навчання цього потоку заплановано на вересень 2020 р. З 2023 р. очікується проведення перших міжнародних курсів.

Створення ЦПССО, як вважають польські експерти, повинно стати важливим доповненням до потенціалу підрозділів у складі Командування цього виду Збройних

сил. У перспективі через кілька років Військо Польське отримає структуру, яка дозволить проводити широкий спектр підготовки особового складу спецпідрозділів. Крім того, ЦПССО «розвантажить» бойові частини від необхідності виконувати навчальні завдання та буде використовувати потенціал військовослужбовців-ветеранів.

Переозброєння ЗСУ та оборонно-промислова політика держави

*Підготовлено групою фахівців
Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння*

2014 – 2020. Оцінка стану переозброєння ЗСУ

На жаль, тривалий час відсторонення військово-політичного керівництва держави від проблем ЗСУ зробило Україну країною-аутсайдером за критерієм озброєння армії сучасними озброєннями та військовою технікою (ОВТ).

З іншого боку, Україна має значний потенціал оборонно-промислового комплексу (ОПК) та серйозні національні традиції, а з початком війни РФ у 2014 має низку ініціатив приватного сектора. Ключовими проблемами залишаються питання управління ОПК, використання потенціалу адміні-

стративних рушень та можливостей ВТС, а всередині ОПК тривалий час мали місце непрозорі, занадто утаємничені та орієнтовані переважно на державні підприємства, умови.

Короткострокові завдання переозброєння зусиллями керівництва Міноборони, МВС, «Укроборонпрому» (УОП) певною мірою вирішувалися. У першу чергу за рахунок ремонту. Наприклад, вже до середини грудня 2014 було відремонтовано понад 18 тис. од. ОВТ, причому, близько 16 тис. од. — підприємствами Міноборони, а решта — підприємствами УОП¹. Про колізії в переозброєнні чітко висловився заступник директора департаменту розробок і закупівель ОВТ Міноборони Андрій Артюшенко: «Нам доводиться розраховувати на наш ОПК, а ми не використовуємо його навіть на 70%. УОП займається переважно імпортом і капремонтom»².

У 2016 керівник УОП Роман Романов згадав, що багато які науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи УОП, які необхідні ЗСУ, поки що так і не дійшли до серійного виробництва. За словами Романа Романова, Міноборони не

включило новітні розробки української бронетанкової галузі в державне оборонне замовлення на поточний рік. «На жаль, поки ЗСУ для себе таку техніку не замовили, — сказав гендиректор ДК УОП. — Зараз харківський «Завод імені Малишева» робить ці танки для Таїланду згідно з контрактом»³. Є проблеми із якістю ОВТ.

Наразі ж постійно удобрювався ґрунт для «тотальної імпортизації», при цьому в умовах непрозорого прийняття рішень. Для прикладу: МОУ в 2015 закупило 5 БАК мікрокласу вартістю 270 тис. євро кожен. Фахівці стверджують, що технічні характеристики нашої «Фурії» у кілька разів перевищують ТТХ закуплених БАК, а вартість вітчизняного виробу вдвічі нижча. Втім, загальні закупки військовим відомством БАК такі мізерні, що й цифру небажано озвучувати. А ось коли у травні 2018 Україна й «Airbus Helicopters» підписали угоду про постачання 55 вертольотів для потреб МВС — причому не в рамках «закритого» ДОЗ, а під час публічних закупівель, багато хто із спостерігачів уловив перші симптоми великої хвороби. Як мінімум тому, що лобісти легко обійшли необхідність конкурсу-тендера, «проштовхнувши» закупівлі (експерти оцінюють загальні витрати держави, з урахуванням річних щодо погашення кредиту, у близько 700 млн

1 «Дзеркало тижня», 27 березня 2015, http://gazeta.dt.ua/internal/chi-hochemo-mi-bachiti-armiyu-pereozbrojenoju-_html

2 «Дзеркало тижня», 27 березня 2015, http://gazeta.dt.ua/internal/chi-hochemo-mi-bachiti-armiyu-pereozbrojenoju-_html

3 «Голос України», 5 серпня 2016, <http://www.golos.com.ua/article/273782>

евро) за наявності вітчизняного виробника — ПАТ «Мотор Січ». Тим паче, що депутати парламенту проголосували фактично наосліп, оскільки умови обладнання їм почитати не дали. На початку 2019 з'явилась ініціатива глави МВС Арсена Авакова запропонувати Кабміну проект з виробництва спільно з французькою компанією близько 20 катерів 32—35 метрів для посилення охорони морських кордонів країни. Такі катери, на думку міністра, можуть виготовлятися на одному з українських заводів у співпраці з французькою стороною «з високим ступенем локалізації проекту в Україні». А вже у березні 2020 Верховна Рада ратифікувала договір з Францією на придбання 20 катерів для прикордонників⁴.

У новітній період переозброєння, 2019 – 2020, ситуація почала покращуватися. Наприклад, у 2019 до ЗСУ були поставлені такі українські системи, як самохідні міномети «Барс», комплекс управління артилерією «Оболонь-А». Армія отримала значну кількість ракет до реактивної системі залпового вогню по проекту «Вільха» і «Вільха-Р», більше 6000 керованих протитанкових засобів - ПТТРК «Стугна» та ПТКР «Комбат». Важливим елементом стало продовження робіт по так званій тріаді. Це автоматизація управління військами і зброєю,

4 Європейська правда, 5 березня 2020.

проекти «Дзвін», «Ореанда ПС» і «Простір», також розвиток національних систем радіоелектронної боротьби⁵.

Серед вагомих повідомлень і те, що на авіаційному полігоні «Повурськ», що на Волині, вперше за 23 роки льотний екіпаж здійснив ураження наземних цілей авіаційними керованими ракетами Х-29Л та Х-29Т. Працював фронтовий бомбардувальник Су-24М⁶. 11 березня 2019 начальник озброєння ЗСУ Микола Шевцов заявив, що ЗСУ поступово переходять на українські ракети та боеприпаси⁷. А ДОЗ-2020 передбачає вже закупівлю зразків озброєння та військової техніки в обсягах, що забезпечують переозброєння окремих підрозділів (батальйон, дивізіон тощо) у цілому, повний перехід на сучасні засоби розвідки, зв'язку та управління. Крім того, пріоритетним проектом визначено розвиток ракетного озброєння, яке мають здійснювати виключно за рахунок загального фонду державного бюджету України⁸.

5 УНІАН, 16 січня 2020, <https://www.unian.net/weapons/10830887-sergey-zgurec-ukraine-nuzhno-sformirovat-novoe-lico-oboronnoy-promyshlennosti-kotoroe-budet-ponyatno-potrebitelyam-i-armii.html>

6 18 липня 2018, прес-служба Міноборони

7 Повідомляється у Facebook прес-центру Генерального штабу України

8 Указ Президента України від 27 лютого 2020 № 59/2020

У лютому 2020 було опубліковано звіт про результати діяльності Кабміну - зокрема, в ньому є інформація про постачання зброї і спорядження у 2019. Всього за цей період військовим поставлено 7436 одиниць нового і модернізованого озброєння та виробів спеціального призначення⁹.

Міноборони у 2020 оголосило про намір закупити близько трьох тисяч ракетних комплексів і ракет до них на суму понад 2,4 млрд гривень¹⁰. На фінансування ракетної програми виділили на 300 млн гривень більше, ніж у 2019. «Зокрема, в 2020 заплановано завершення розробки з проведенням державних випробувань комплексів Нептун і Вільха та забезпечено їх фінансування в повному обсязі. Після прийняття на озброєння буде здійснено закупівлю серійних зразків», - йдеться в повідомленні. Також триває робота над створенням програми багатофункціонального ракетного комплексу (БФРК). Так, в 2020 визначені такі пріоритети:

Військово-морські сили: розробка і поставка протикорабельного ракетного комплексу «Нептун», модернізація фрегата «Гетьман Сагайдачний», катерів типу «Айленд», постачання вертольотів, бойових броньованих машин, відновлення

державної цільової програми «Корвет».

Війська протиповітряної оборони: відновлення зенітних ракетних комплексів, поставка радіолокаційних станцій, розгортання комплексів засобів автоматизованої системи управління авіацією та протиповітряною обороною.

Тактична авіація: продовження поставок модернізованих літаків типу Міг-29, Су-27, Су-25. Сухопутні війська: розробка і поставка нових зразків ракетного та артилерійського озброєння, боєприпасів, бронетехніки, автомобільної техніки, вертольотів, безпілотних авіаційних комплексів, станцій радіоелектронної боротьби, снайперського озброєння.

Загалом Міноборони України планує оновити до 35% озброєнь до 2025¹¹. Варто визнати, що рівень ДОО несуттєво, але зростає. У 2018 році на розвиток озброєння та військової техніки було виділено 17,3 млрд грн. З усім тим, наприкінці 2018 було додатково виділено 4 млрд грн від конфіскату. На 80% відсотків від цих 4 млрд було здійснено авансові виплати на підприємства вітчизняної оборонної промисловості для закупівлі значної кількості основних зразків озброєння та військової техніки, які мали

9 18 лютого 2020, ukrmilitary.com

10 Повідомила 21 лютого прес-служба Міноборони

11 15 лютого 2020 про це заявив представник департаменту військово-технічної політики, розвитку озброєнь і військової техніки Міноборони України, полковник Владислав Шостак. АрміяInform

бути поставлені у ЗСУ у 2019, а також зарезервовані кошти для виконання контрактів із закордонними партнерами. Таким чином, реальна сума на переозброєння склала 21,3 млрд грн. За підсумками 2019 р. армія мала отримати більшу кількість зразків нової і модернізованої техніки, ніж у 2018. У 2019 на потреби переозброєння за бюджетом МО було скеровано 16,3 млрд грн. Також у 2019 для виконання програм підвищення обороноздатності держави Міністерству оборони України був визначений ресурс у розмірі 3,15 млрд грн під державні гарантії. Тож обсяги коштів на переозброєння склали близько 20 млрд грн. У 2020 за напрямком «розвиток озброєння та військової техніки» Міністерству оборони виділений дійсно найбільший фінансовий ресурс за всю історію незалежної України. Це – 21 млрд грн. Плюс 9,1 млрд грн під державні гарантії. Тобто загалом понад 30 млрд грн¹².

Що ж до проблем, вони схожі із тими, що мали місце у попередні роки. Так 2018 у рамках ДОЗ п'ять підприємств не змогли в повному обсязі поставити армії військову техніку¹³. Оцінюючи ДОЗ-2019, экс-перший заступник начальника Генштабу ЗСУ (2016-2019) Ігор Ко-

лесник заявив, що Україна «має один з найнижчих відсотків виконання ДОЗ - 68%»¹⁴. Перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки Михайло Забродський піддав критиці той факт, що на закупівлю артилерійських боєприпасів у 2020 передбачено лише 76 млн грн. «Це як насмішка над боездатністю ЗС України, - написав він, додавши, що в ДОЗ на 2020 закладено занадто занижені ціни»¹⁵. Крім того, генерал висловив незадоволення імпортом, зокрема, планами Міноборони закупити для ЗСУ польські бронемашини «Oncilla». 10 лютого 2020 з'явилася критика відомства через небоєготовність турецьких ударних безпілотників Bayraktar¹⁶. Трохи раніше директор Defense Express Сергій Згурець повідомив, що нові БТР-4 для армії мають проблеми із якістю: «ще не зроблені, але вже тріщать по всіх швах»¹⁷.

Слід зазначити, що в Україні існують і зовнішні фактори стриму-

12 20 січня 2020 р., <https://defence-ua.com/index.php/statti/9330-vpravy-zi-zbroyeyu>

13 Економічна правда 23 вересня 2020 з посиланням на заяву голови експертної організації State Watch Гліба Каневського

14 Під час круглого столу 27 лютого 2020.

15 Написав 28 лютого 2020 на порталі Ukrainian Military Pages

16 На сайті інформаційного агентства Міністерства оборони України АрміяInform

17 Главком, 23 січня 2020, <https://glavcom.ua/columns/zgurec/novi-btr-4-dlya-armiji-shchene-zrobleni-ale-vzhe-trishchat-po-vsikh-shvah-chomu-tak-654578.html>

вання переозброєння. Наприклад, західних партнерів турбувало створення оперативно-тактичного ракетного комплексу «Грім-2» для Саудівської Аравії, активна робота низки інститутів і підприємств у Китаї, та навіть наміри розвивати ВТС з Туреччиною. Існувала неофіційна інформація, що з Анкарою частина проектів була майже заблокована.

Головне, що впадає у вічі в галузі переозброєння: в державі не вироблено єдиної концепції бачення бойових дій майбутнього, тому що немає достовірної програми розвитку армії, і, як наслідок, замість вивіреної програми розвитку озброєнь мають місце безсистемні закупівлі з акцентом на латання старих дірок. Нові технології в нас поки що не в моді...¹⁸

Отже впродовж кривавої п'ятирічки питання переозброєння вирішувалися в «ручному режимі», за відсутності системи, відповідального органу всередині виконавчої влади (лише на початку 2019 на порядку денному виникла ідея наділення повноваженнями і відповідальністю профільного департаменту Мінекономрозвитку), реалістичного нагляду за способами переозброєння. До того ж, одним із негативних чинників, які не сприяли розвитку оборонного потенціалу, була відсут-

18 24 січня 2020, https://dt.ua/internal/armiya-2020-mizh-deklaraciyami-i-realiyami-336520_.html

ність чіткого планування з боку Генштабу ЗСУ. Ця ситуація почала змінюватися лише у 2020¹⁹.

В цілому для перетворення Збройних сил України на реальний інститут стримування російської агресії потрібно приблизно у 7 разів збільшити темпи переозброєння протягом наступних 4 - 5 років. Таких висновків дійшов ЦДАКР після вивчення підходів, темпів і особливостей переозброєння ЗСУ протягом років російсько-української війни. Саме здійснення такого переозброєння дозволить створити реалістичну програму трансформації ЗСУ у професійну армію та завершити розбудову системи територіальної оборони. А також суттєво розвинути сучасну технологічну базу оборонного та подвійного призначення, яка може значно вплинути на розвиток усієї вітчизняної економіки та у 2 - 4 рази збільшити прибутки України на світовому ринку озброєнь.

Передусім слід зосередитися на тих напрямках розвитку ОВТ, які пропонував у середині 2019 Український інститут безпекових досліджень (ЦДАКР є одним із співзасновників та учасників досліджень

19 11 січня 2020 з'явилася Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років, яку, незважаючи на критику змісту, експерти назвали безумовним новаторським кроком та першим сучасним орієнтиром для суспільства, вітчизняної промисловості і експертних організацій

УІБД). А саме, ОВТ, стан розробок яких добігає кінця (або вже прийнятих на озброєння в ЗСУ), та які могли б посилити стратегічну компоненту оборонного потенціалу України.

Це створення єдиної автоматизованої системи управління (ЄАСУ) ЗСУ (у подальшому - ЄАСУ сил оборони України) з найважливішими суміжними елементами цієї системи: дієвими, захищеними засобами зв'язку, сучасними засобами РЕБ і радіоелектронної розвідки, кіберзахистом мереж та розвитком телекомунікацій. Розвиток та закупівля високоточних засобів ураження, таких як «Нептун» та «Вільха», розробки та закупівля засобів ППО, а також ракетних комплексів ближньої дії, включно, «повітря - земля». Загалом, розвиток державної системи ППО має стати одним із пріоритетів оборонного будівництва. Крім того, має бути створена сучасна удосконалена концепція розвитку бойових безекіпажних систем та робототехніки авіаційного, наземного та морського базування. Що стосується імпорту ОВТ, він не може перебільшувати 18 – 20% у загальних закупівлях ОВТ та має стосуватися виключно номенклатури ОВТ, яку не виробляє вітчизняний ОПК. Зокрема, систем ППО, ударних безпілотних авіаційних комплексів, військово-морської техніки, захищених засобів зв'язку.

В разі збереження нинішніх темпів та підходів до переозброєн-

ня Україна потребуватиме 35 – 40 років, і протягом цього періоду залишатиметься легко вразливою мішенню для Росії, яка й сама активно модернізує армію та готується до війни нового покоління.

Аналіз оборонно-промислової політики держави

Протягом останніх шести років критика відсутності реформи ОПК та запровадження дієвої оборонно-промислової політики (ОПП) залишалася доволі гострою. Оскільки пов'язувалася експертним середовищем та профільними оглядачами ЗМІ із ключовим чинником побудови системи оборони та протидії російській военній агресії. Результатом реалізації ОПП мало стати збалансоване переозброєння сил оборони. При цьому громадянські інститути, розуміючи обмеження у ресурсах, стриманість зовнішніх партнерів щодо військово-технічної допомоги та ганебний стан самих ЗСУ на момент початку збройної агресії Росії, вимагали передусім чітких адміністративних рішень, здатності влади враховувати інтереси ОПК та відсутності корупційних проявів. Однак жодної із зазначених проблем уникнути не вдалося.

Якою мала б бути вдала ОПП України?

Фахівці цієї сфери переконані, що по відношенню до України (яка на момент отримання незалежнос-

ті мала понад 1600 підприємств ОПК) вдала ОПП пов'язана із побудовою потужної «системи-тріади», де в замкненому трикутнику відбувалася б взаємодія трьох складових. На вершині трикутника буде не експорт зброї, як у довоєнні роки, а максимально можливе забезпечення зброєю сил оборони – через оптимальне ДОЗ. Два інші кути фігури – це власне ОПК та система військово-технічного співробітництва (ВТС) з іноземними державами. Така конструкція, побудована як рівносторонній трикутник, дуже стійка і міцна – вона передбачає, щоб національний збройний бізнес працюватиме на розвиток технологій, а вимушений імпортувати та проекти ВТС, зокрема створення ОВТ з іноземними державами (через спільні підприємства) також дозволяли б розширювати можливості національної оборонної промисловості.

Збалансована ОПП передбачає максимально можливу участь вітчизняного ОПК у ДОЗ, що вимагає від Генерального штабу ЗСУ та Міноборони задалегідь надавати орієнтири щодо потреб ЗСУ. Це дозволило б здійснювати не тільки належне планування, але й ставити завдання промисловості. А також вчасно реагувати на новітні досягнення ОПК. Останнє передбачає також і супроводження високотехнологічних проектів, сприяння випробуванням та прийняттю на

озброєння нових зразків ОВТ.

Враховуючи наявність в Україні 16 замовників ОВТ, логічним було б покласти завдання ОПП на спеціальний урядовий орган, керівник якого був би за статусом вищим або рівним замовникам. Через такий орган виконавчої влади могла б реалізовуватися й найбільш важлива частина ОПП – розвиток та впровадження новітніх технологій. Саме тому фахівці вимагали: тільки побудова жорсткої міжвідомчої вертикалі управління ОПК із віцепрем'єр-міністром України на вершині піраміди дасть змогу вирішити завдання координації для завдань оперативного переозброєння сил оборони та забезпечити розвиток технологій. Хоча національна ОПП за обсягом завдань формально виходить за рамки переозброєння сил оборони та торкається в тому числі й цивільного сектору застосування технологій, ключова роль у реалізації ОПП все ж має належати Міноборони України як найбільшому замовникові.

Водночас із формуванням та запровадженням ООП в Україні завжди виникали проблеми. А зміст критики переважно полягав у наступному.

Перше. За роки війни військово-політичне керівництво не зуміло налагодити системне переозброєння сил оборони (хоча й наблизилося до серійного виробництва деяких ключових програм,

наприклад, зі створення ракетної зброї). Відсутність системи переозброєння мало прояви у незрозумілих рішеннях щодо переозброєння, акцентуванні уваги майже виключно на ремонті й модернізації озброєнь і військової техніки (ОВТ) радянського виробництва, відсутності уваги до нових технологій оборонного та подвійного призначення.

Друге. Узятє за основу за президентської каденції Петра Порошенка «ручне управління» ОПК фактично усунуло Уряд від управління ОПК та унеможливило перехід до компактної професійної армії, яка могла б спиратися передусім на сучасні ОВТ. В Уряді не з'явився орган, відповідальний за формування та реалізацію ОПП. Навіть, за наявності Закону «Про національну безпеку України», який прямо зобов'язував створити такий центральний орган виконавчої влади (ЦОВВ). Щоправда означений Закон не вказував конкретно, це має бути міністерство чи якась структура всередині вже наявного міністерства.

Третє. Необхідно перевести управлінську ланку УОП з комерційних рейок на чиновницькі — включивши до складу ЦОВВ. А також вивести з-під його юрисдикції спекекспортерів. І обмежити роль держави такими функціями: формування і реалізація ОПП у вигляді розподілу ДОЗ та видачі ліцензій

на ВТС (ідеться не тільки про експорт та імпорт зброї, а й про спільні проекти, ліцензійне виробництво, закупівлю потрібних технологій).

Четверте. «Ручне управління» ОПК дозволило владі здійснювати вибіркові проекти переозброєння, в тому числі, підтримувати підприємства бізнес-партнерів або, навіть, власні (як, наприклад, мало місце із підприємством президента Порошенка «Кузня на Рибальському»). Ба більше, функціонування ОПК України супроводжувала низка корупційних скандалів, які виявилися настільки гучними, що, серед іншого, суттєво вплинули на перебіг президентських виборів в державі.

Кроки влади у сфері формування і реалізації ОПП

Слід визнати, що навіть за умов фактичної відсутності ДОЗ у довоєнні роки українські підприємства таки створювали нові ОВТ – завдяки участі України на світовому ринку озброєнь. Наприкінці 2013 досить змістовні дані було надано щодо розвитку ОВТ на той час²⁰: «...Ефективно були виконані роботи з модернізації літаків МіГ-29, Су-25, Су-27, Л-39. Значно підвищені технічні характеристики озброєння в результаті прове-

²⁰ Виступ президента Асоціації «Українські оборонні технології» Володимира Грека на Міжнародній конференції 26 вересня 2013

дення робіт з модернізації танків Т-64Б до виду танка Булат, бронетранспортерів БТР-70 до виду БТР-3. Хороші результати отримані при проведенні робіт з модернізації радіолокаційних засобів і командних пунктів ППО. При цьому забезпечено заміна аналогових систем на цифрові. До нових зразків озброєння і військової техніки наземних військ, які відповідають умовам сучасного бою і створені в останні роки в Україні, можна віднести: танк «Оплот», БТР-4, автоматизовані системи управління зброєю, нові бойові модулі до легкоброньованої техніки, високоефективні засоби захисту, протитанкові високоточні керовані ракети «Комбат» і «Стугна», переносні протитанкові комплекси «Стугна-П», «Скіф» і «Корсар», 30-мм гармати ЗТМ-1, гранатомети і кулемети. Також, в Україні були створені нові РЛС «Пелікан», комплекс радіотехнічної розвідки «Кольчуга-М», командні пункти управління ППО, комплекс РЕБ «Мандат», цифрові засоби зв'язку КВ і УКВ діапазонів, високоточні боєприпаси «Квітник» для наземної артилерії, сучасні засоби захисту авіаційної техніки від ЗРК «Адрос». Промисловість України здатна забезпечити поставку в ЗСУ звукометричних комплексів артилерійської розвідки «Положення-2»; радіолокаційних комплексів «Мангуст»; автоматизованих машин управління вогнем артилерії «Оболонь»; модер-

нізованих самохідних гаубиць 2С3М, 2С19М, що забезпечують автоматизацію наведення на ціль, підвищення прицільної скорострільності і точності стрільби, модернізованих реактивних систем залпового вогню БМ-21 «Град». Всі артилерійські підрозділи можуть бути оснащені сучасними цифровими засобами зв'язку і засобами супутникової навігації. На основі технічних і програмних рішень проекту «Ореанда ПС», в короткі терміни може бути завершена і поставлена у війська АСУ ПВО СВ».

Як бачимо, перелік потенціалу сучасних вітчизняних ОВТ був досить солідний. Але за умов створення нових ОВТ воно майже не потрапляло до ЗСУ, і це стало найбільш вразливим елементом ОПП. Вірніше, ознакою її відсутності. Ось як фахівці оцінювали передвоєнну ситуацію в Україні.

«Необхідно сказати, що практично вся зазначена техніка (перераховані вище досягнення ОПК - ЦДАКР) була розроблена у період до 2010 року. На жаль, у період 2010-2013 років більше не було закуплено жодного танка, БТР, автомобіля, ракети... Кількість дослідно-конструкторських робіт з розробки ОВТ скоротилася до п'яти, за потреби замінити понад 200 зразків застарілої техніки. Конструкторські бюро та науково-дослідні інститути оборонної промисловості залишились без замовлень. У той же

час було ліквідовано Міністерство промислової політики, практично знищена, шляхом значного скорочення, структура Державного замовника озброєння і військової техніки в Міністерстві оборони та військові представництва на підприємствах промисловості. В останній момент вдалося зберегти науково-дослідний інститут Державного замовника, який відповідає за розробку вимог до ОВТ та тактико-технічних завдань для промисловості на створення нових зразків озброєння та здійснює науково-технічне супроводження розробки ОВТ промисловістю, розробляє програми, методики та бере участь у проведенні державних випробувань»²¹.

Показово, що Україна продовжувала постачати зброю іноземним країнам. У 2013 повідомлялося про те, що ДержКБ «Луч» і бельгійська компанія Cockerill Maintenance & Ingenierie Defence реалізували спільний проект: у боєкомплекті 90-мм гармати башти Cockerill з'явився український постріл із протитанковою керованою ракетою Falarick 90. Ракета може вражати броньовані цілі на віддалі до чотирьох кілометрів, що більш, ніж удвічі далі в порівнянні з іншими снарядами штатної боезакладки²².

21 Президент Асоціації «Українські оборонні технології» Володимир Грек, 12.11.2014, <http://censor.net.ua/r311669>

22 «День», 27 червня 2014, <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-maybutnie-vitchiznyanogo-opk>

Між іншим, ще до початку війни в Україні існували амбіційні плани реформи ОПК. Зокрема, у Верховній Раді наприкінці січня 2014 зареєстрували законопроект, який за умов ухвалення дозволяв би розпродати активи ОПК. Уряд затвердив концепцію «Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК до 2017 р.». У ній передбачалося й оснащення власної армії новітніми зразками техніки, а також прискорення розвитку науково-технічної сфери та зміцнення позицій України на світовому ринку озброєння. Задля такої мети підприємства ОПК планували реструктуризувати, було передбачено корпоратизацію та створення профільних вертикально інтегрованих об'єднань за галузевим принципом. За попередніми оцінками держконцерну, приблизно 15% із них повинні мали бути корпоратизовані, 60% — реструктуризовані, ще близько 5% планувалося ліквідувати. Очікується, що за «ринковою вартістю» надлишкови основні засоби вдасться реалізувати за 2,5 млрд грн²³.

З початком війни експерти наполягали на необхідності відновлення державного управління обороною промисловістю, створення нового міністерства оборонної промисловості. Яке могло б разом з

23 «День», 24 січня, 2014 р., https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ot-i-plata-za-kremlivskim-kreditom?fb_action_

Міноборони та Генеральним штабом ЗСУ терміново зосередитися на вирішенні як завдань сьогодення так і стратегічному завданні з забезпечення поступового переозброєння ЗСУ. Зокрема, здійснювати розробку довгострокових та середньострокових програм розвитку ОВТ та самої оборонної промисловості; створювати нові промислові потужності (наприклад, будівництво підприємств боєприпасної галузі замість втрачених); активізувати роботу з іноземними країнами для створення спільних кооперацій між підприємствами ОПК України та іноземними компаніями для виробництва ОВТ; закуповувати ліцензії на виробництво ОВТ, що не виробляється в Україні; організувати необхідний імпорт ОВТ та впровадження офф-сетів при закупівлі ОВТ в інших державах; нарешті, організувати підготовку кадрів робочих спеціальностей, замовлень на підготовку інженерного складу та конструкторів, та багато іншого, чим зараз ніхто не займається.

Станом на початок війни РФ проти України в 2014 ЦДАКР визначив, що вітчизняний ОПК здатен забезпечити лише близько 30% потреб сил оборони. Сучасна ОПП мала будуватися на принципах, щоб створити сприятливі умови для ОПК щодо випуску значної частини сучасних ОВТ. Для цього саме держава через відповідний ор-

ган управління мала б визначити: а) яке озброєння та військову техніку розробляти та виробляти власними силами; б) яке в кооперації з іноземними компаніями; в) яке закуповувати за імпортом, в разі відсутності власних виробничих можливостей.

Роки війни суттєво змінили зовнішній вигляд ОПК. Передусім, за рахунок приватного сектору ОПК, який за кількістю гравців істотно зріс і фактично наздогнав державний вже на рівні 2016. Що ж до обсягів виробництва, то приватна «оборонка» з 2016 розробляла і виробляла в кілька разів більше, ніж підприємства ОПК, що перебувають у власності держави. Приватні компанії в Україні успішно освоїли не тільки розробки, виробництво та модернізацію бронетехніки, а й такі досить специфічні сегменти, як модернізація бойових вертольотів (АТ «Мотор Січ»), виробництво систем радіолокації, мобільних комплексів наземної розвідки та радіоелектронної боротьби, комплексів придушення сигналів управління та телеметрії безпілотних літальних апаратів (ХК «Укрспецтехніка»), розробку високоточних авіабомб, виробництво систем захисту літальних апаратів від високоточної зброї, ручних термобаричних гранат (НВФ «Адрон»), а також катерів військового призначення (ПАТ «Ленінська кузня»), мінометів (ПАТ «Завод «Маяк»), дея-

ких видів боеприпасів (Корпорація «Таско», ПАТ «Ленінська кузня», Інжинірингова компанія «Стилетто Україна»), засобів індивідуального захисту (НВП «Темп-3000») і ще багато чого іншого. Ідеї у приватному секторі впроваджуються у кілька разів динамічніше, ніж у державному. створене вже після початку російської агресії Українське агентство перспективних науково-технічних розробок UA.RPA розробило тактичний розвідувально-ударний комплекс, лазерну систему виявлення снайперів, балістичні каски, та ін.

Далеко не всі витримали конкуренцію. Натомість на такому конкурентному полі швидко проявилися лідери, чиї БАК або вже в зоні бойових дій, або на стадії завершення випробувань. Справедливості заради зазначимо, що з державного сектора у фаворі таки виявився один БАК, створений спільними зусиллями НТУУ «КПІ» та заводу «Меридіан» (входить до УОП). Проте, захищаючи штучно створену монополію, сама держава в особі нинішньої влади перешкоджає формуванню нових бойових і оперативних можливостей української армії²⁴.

Водночас, значна частина ДОЗ спрямовується до УОП. Однак варто зазначити, що останнім часом

кількість приватних підприємств, яких до кінця першої декади міленіуму налічувалося не більш як чотири десятки, збільшилася втричі та вже перевищує кількість державних підприємств ОПК. За офіційними даними, якщо в 2015 понад 60% ДОЗ припадало на УОП», то у 2016-му — лише 38%. У офіційно наданих цифрах — УОП освоїв в 2016 4,4 млрд. грн з 13,5 млрд. грн.²⁵ При цьому варто зауважити, що в країні існує система прихованого лобізму, зокрема, певної кількості приватних підприємств, які або належать представникам влади, або «специфічно» нею контролюються.²⁶ Крім того, існує ще не менше десятка приватних структур, які довели здатність виробляти конкурентоспроможну й рідкісну номенклатуру ОВТ. Досить часто вартість тих самих робіт на державному підприємстві коштує значно дорожче, ніж на приватному. Зокрема, за неофіційною інформацією, вартість однакової модернізації танку в 2016 державне підприємство оцінювало у 17 млн грн., тоді як на приватному – тільки 7 млн грн²⁷.

25 Щоправда, внаслідок утаємниченого ДОЗ, відповідної Державної програми з розвитку ОВТ та вкрай низького рівня парламентського і громадського контролю перевірити надані дані не є можливим.

26 http://gazeta.dt.ua/internal/oboronno-potomkinskiy-kompleks-abo-pro-osoblivosti-pereozbroyennya-nashoyi-armiyi-_.html

27 База даних ЦДАКР.

24 «Дзеркало тижня», 29 жовтня 2016, http://gazeta.dt.ua/internal/privatniy-opk-ukrayini-opora-oboronki-chi-izgoyi-_.html

Як це не дивно, але аналіз ЦДАКР свідчить, що понад 90% нових розробок ОВТ України з'явилося завдяки збройному експорту. Все почалося з того, як завдяки танковому контракту з Пакистаном 1990х на ДержККБ «Луч» було створено тандемний високоточний боеприпас «Комбат». Потім завдяки поставкам в Азербайджан партії винищувачів МіГ-29 вітчизняні зброярі стали володарями проекту модернізації бойового літака. Далі — поставки Азербайджану партії модернізованих спільно з ПАР вертольотів дозволили отримати нову керовану надзвукову ракету для вертольоту. А нині в Україні за рахунок реалізації модернізованих зенітних ракетних комплексів вже є власна версія модернізації ЗРК. На держвипробування 2018 вийшла система управління вертольотом, яка дозволить Україні мати бойовий Мі-24 (і Мі-8), який веде бій вночі і в будь-яку погоду. Взагалі це вже назвали українським феноменом. Таких проектів вже десятки. Україна не тільки до військової агресії Росії, але й зараз залишається експортно-орієнтованою країною²⁸.

І все ж елементи ОПП в Україні почали з'являтися. Не в останню чергу внаслідок тиску з боку самої оборонної промисловості, об'єднань та профільних громад-

ських організацій (в 2017 з'явилися «Ліга оборонних підприємств України» та Асоціація «Українська оборонна та безпекова промисловість»).

З 2017 держава перейшла на трирічне оборонне замовлення (замість щорічного). У березні 2017 було затверджено Державну програму розвитку ЗСУ на період до 2020. Реально вагомим кроком стало зменшення норм відрахувань до державного бюджету з 75% до 35% чистого прибутку підприємств-учасників УОП²⁹. Формально з'явилася можливість планувати завантаження підприємств ОПК на 2-3 роки вперед, хоча й у 2020 укладання контрактів замовників із підприємствами залежало від ухвалення ДОЗ. Наприклад, в 2017 розпочалося здійснення підготовки нових виробництв, зокрема закупівля обладнання для розгортання ракетного проекту «Вільха» на ДержККБ «Луч» та ДАХК «Артем». В березні 2017 було заявлено про розгортання серійного виробництва бронетранспортерів БТР-3 та БТР-4, танку «Оплот», ПТРК «Стugna-П», тактичних ракетних комплексів «Грім-2» та «Вільха», окремих видів боеприпасів, безпілотних літальних апаратів. Для цього до бюджету 2017 на розвиток ОПК було закладено 785

28 «День», 20 березня 2018, <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/skify-de>

29 31 березня 2017, <http://hubs.ua/authority/yurij-brovchenko-mert-korporatizatsiya-oboronny-h-predpriyatij-privlechit-investitsiy-opk-106449.html>

млн грн. А в межах банківських кредитів під державні гарантії в 2017 обсяг коштів збільшено до 7 млрд. грн (в 2016 було виділено 4,35 млрд грн). Тоді ж Мінекономрозвитку і торгівлі розробило проект закону про виведення 67 підприємств УОП з переліку підприємств, які не підлягають приватизації, і про включення цих підприємств до переліку таких, які можуть бути корпоратизовані. Крім того, згаданим Міністерством було розроблено проект Закону «Про військово-технічне співробітництво» (zareestrovano u 2016) та проект Закону «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки»³⁰.

Влітку 2018 відбулися зміни у функціонуванні ОПК. Рішення про міжнародний аудит УОП сприяло відкриттю дверей для масштабних спільних проектів і технологічних ін'єкцій. З'явилася наглядова «Укроборонпрому», до якої увійшов впливовий американський експерт Ентоні Тетер, який свого часу очолював у США Управління перспективних дослідницьких проектів міноборони США, відоме як DARPA.

Тодішній секретар Радбезу Олександр Турчинов проголосив, що для підприємств ОПК відбува-

тиметься лібералізація у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Тобто підприємства будь-якої форми власності зможуть самостійно виходити на світовий ринок озброєнь. Це виглядало логічним, бо 69% ДОЗ у виконували приватні підприємства.

Кабмін у затвердженій у червні 2018 Стратегії розвитку ОПК на період до 2028 р. визнав «інституціональну розбалансованість як результат недосконалості системи стратегічного планування й роздробленості функцій у сфері управління» ОПК, а також «відсутність у системі органів виконавчої влади єдиного центру прийняття управлінських рішень». Однак скромно промовчав про те, який саме управлінський механізм допоможе «провести комплексну перебудову системи державного управління оборонною промисловістю».

Наглядова рада «Укроборонпрому» ухвалила рішення про створення п'яти кластерів: авіаційного, бронетанкового, суднобудування та морської техніки, високоточної зброї та боєприпасів, а також засобів радіолокації, радіозв'язку й РЕБ. Ба більше, передбачено формування не тільки центрів координації їхньої роботи, а навіть наглядних рад у кожному з об'єднань підприємств за участі недержавних експертів, фахівців приватних збройових компаній і генеральних конструкторів за напрямками. Якби

30 31 березня 2017, <http://hubs.ua/authority/yurij-brovchenko-mert-korporatizatsiya-oboronny-h-predpriyatij-privlechit-investitsii-v-opk-106449.html>.

ця ідея була реалізована, її можна було б назвати важливим кроком до оздоровлення ОПК.

Утім, сама по собі кластеризація не має сенсу. Бо для вирішення великих міжнародних завдань об'єднання підприємств відбувається природним шляхом. Наприклад, нічого не завадило державним і приватним підприємствам об'єднатися в команду для модернізації системи ППО Ефіопії. Та ще й створити при цьому версію модернізації ЗРК С-125, яка вже лягла в основу розробки нового українського ЗРК середньої дальності. А от якщо кластери з якогось моменту зможуть діяти автономно — зовсім інша річ. Тоді ідея цілком уписується в загальну схему модернізації ОПК, коли створюється ЦОВВ, згодом ліквідується УОП та відбувається лібералізація в управлінні підприємствами ОПК...

Найбільш подразливим питанням в ОПК залишалася приватизація. В 2018 мова йшла про три десятки підприємств, які готували до передачі з УОП до Фонду держмайна. Складнощі виникли й з міжнародним аудитом, задуманим за трьома лотами: фінансовим, юридичним і стратегічним.

Фахівцями небезпідставно очікується, що новою віхою у оформленні ОПП виявиться ухвалення проекту Закону «Про оборонні закупівлі». На початку березня 2020

глава профільного комітету ВРУ Олександр Завітневич прогнозував, що одразу після завершення розгляду законопроекту про ринок землі буде швидко схвалено й проект закону про оборонні закупівлі³¹. Ключовим елементом цього акту є законодавче врегулювання таких традиційно складних для функціонування ОПК питань як імпорт ОВТ, встановлення рівних умов для підприємств ОПК усіх форм власності та режим таємності при реалізації замовниками закупівель оборонної продукції або послуг. Фундаментальними змінами мають стати такі закладені у проект закону «Про оборонні закупівлі» зміни: врахування принципів законодавства ЄС у цій галузі, що передбачає обов'язкову конкуренцію у процесі здійснення закупівель (як у відкритих, так і в закритих процедурах); вільне ринкове ціноутворення; та неприпустимість втручання замовника в діяльність виконавців та співвиконавців оборонного замовлення. Окрім того, запроваджується конкуренція на національних процедурах між іноземними та вітчизняними виробниками. Запроваджується низка інструментів, які дозволять національному виробникові мати можливість конкурувати з іноземними виробниками, які ма-

31 Інтерв'ю глави Комітету ВРУ з питань національної безпеки, оборони та розвідки Олександра Завітневича, 5 березня, 2020, <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pro-bezpekovyy-sektor-ta-parlamentskyj-kontrol>

ють набагато легший доступ до капіталу. Наприклад, критерій локалізації виробництва, вартості життєвого циклу та більш консервативна цінова преференція у 10% від вартості, а також офсетні компенсації³².

Водночас, проект Закону «Про оборонні закупівлі» важко назвати революційним, оскільки після ухвалення у першому читанні він залишився із суттєвими недоліками. Зокрема, у висновках Головного юридичного управління³³ зазначається, що «окремі положення законопроекту є нормами індивідуальної дії, оскільки ними передбачається розв'язати конкретні проблеми», наприклад, «дія цього Закону не поширюється на закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, що здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення - Агенцію НАТО з підтримки та постачання (NATO Support and Procurement Agency), а також спеціалізовані фонди, підприємства, установи та організації, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України, а також через механізми Програми Уряду США «Міжнародні військові продажі» (Foreign Military Sales)».

32 «Юридична Газета», №2 (708), 2020 р.

33 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67314

Юристи вказали, що «таким чином, законопроектом створюються привілейовані умови для конкретних суб'єктів господарювання».

Щодо співпраці з міжнародними спеціалізованими організаціями, то Україна вже має перший досвід. Наприкінці 2019 Україна оголосила перші закупівлі в агенції НАТО з підтримки та постачання. У межах однієї планується отримати кулеметні модулі для БТРів, закуплені за імпортом у рамках ДОЗ, а за другою – гусениці до БМП. На 2020 такі контракти з міжнародними спеціалізованими організаціями у Міноборони заплановані на суму близько 4,5 млн євро³⁴.

Що стосується парламентського контролю, то у різні періоди він суттєво розрізнявся. За часів президента Порошенка фактично усі критичні питання вирішувалися на рівні профільного комітету – зазвичай його підтримка означала ухвалення питання парламентом. На тлі відсутності закону про ВТС, чіткої системи (хто формує військово-технічну політику, хто відповідає за її координацію, хто безпосередньо відповідає за виконання конкретних контрактів та програм) роль парламентського комітету разом з СНБОУ була визначальною. Найбільш резонансні події та нагляд торкалися імпорту.

34 Брифінг радника міністра оборони України Артура Переверзева, АрміяInform, 24 лютого 2020 р.

Так, вибір довгострокового партнера при закупівлі засобів військового захищеного зв'язку виявся чутливим, та навіть скандальним через суперництво турецького та ізраїльського лобі всередині держави. Наприкінці 2016 профільний комітет Верховної Ради разом з іншими відомствами брав участь у перевірці відповідності зразків заявленим тактико-технічним характеристикам. Пізніше, в 2017 було організовано спеціальні, в тому числі, виїзні засідання, у ході яких профільний комітет підтримав позицію військових.

Набагато гірше було під час просування керівництвом МВС вище згаданої закупівлі у Франції 55 вертольотів – незважаючи на критику з боку суспільства та експертних організацій профільний парламентський комітет, а потім і увесь парламент підтримав угоду.

Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки Верховної Ради IX скликання виявився і більш активним, і більш принциповим. Усі чутливі питання – проекти Законів України «Про СБУ», «Про розвідку», «Про оборонні закупівлі» комітетом прискіпливо аналізувалися й експертизу парламентарів можна назвати об'єктивною. Наприклад, законопроект «Про оборонні закупівлі» пройшов усі стадії другого читання в комітеті, при цьому від депутатів надійшло майже 600 поправок,

розгляду яких було присвячено три повноцінних засідання комітету. При цьому комітет узяв курс на реалізацію нового рішення – в кожному профільному проекті закону зробити розділ щодо парламентського контролю. Новий окремий закон потребуватиме значно більше часу³⁵. Досить важливо, що профільний комітет не тільки продовжив, але й суттєво розширив практику виїзних засідань, розгляд критичних питань разом із військовими та експертними групами. Наприклад, саме масштабна демонстрація депутатам комітету досягнень у створенні автоматизованої системи управління ЗСУ у присутності експертів і журналістів наприкінці листопада 2019 стала фундаментом для прийняття рішення щодо схвалення продовження таких ДКР³⁶.

До цього важливо додати, що законопроект «Про оборонні закупівлі» передбачає погодження Комітетом з питань національної безпеки, оборони та розвідки трирічного плану оборонних закупівель в ОВТ, що само по собі вводиться в межах збільшення ролі парламентського нагляду як части-

35 Інтерв'ю глави Комітету ВРУ з питань національної безпеки, оборони та розвідки Олександра Завігнєвича, 5 березня, 2020 р., <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci-pro-bezpekovyyu-sektor-ta-parlamentskyy-kontrol>

36 22 листопада 2019 р., <http://opk.com.ua/генеральний-штаб-зсу-продемонструва/>

ни демократичного і цивільного контролю³⁷.

Питання організації ефективного військово-технічного співробітництва (ВТС) підприємств оборонної промисловості України з компаніями країн-членів НАТО не є новим. ВТС може мати розвиток виключно як результат прагнення двох сторін. Тобто, політичне забарвлення має існувати виключно як сприятлива атмосфера. Але його буде недостатньо в разі, коли сторони не матимуть перспектив отримати конкретні результати. Цілком очевидно, що для більшості компаній країн НАТО Україна цікава передусім як ринок продукції, технологій і послуг військового і спеціального призначення. В певній частині випадків – як територія для розміщення нових виробництв, в тому числі, з урахуванням створення та виробництва високотехнологічної оборонної продукції. Лише у деяких випадках Україна цікавить західні оборонні компанії як носій технологій, які можна було б використати для подальших спільних розробок, отримання спільного продукту для потреб оборонної сфери.

Україна, враховуючи технічний стан її Збройних сил, залишається потенційним імпортером технологій, а у окремих випадках – і кінце-

вої продукції оборонного призначення (національна оборонна промисловість здатна забезпечити близько 40% потреб армії). Водночас, існує низка проблем, які суттєво обмежують потенціал ВТС. З боку західних компаній варто виокремити наступні. По-перше, недостатня довіра Україні у передачі технологій. Нагадаю, мали місце випадки відмови у окремих ракетних технологіях при формуванні схем міжнародної кооперації для будівництва корабля класу корвет для ЗСУ. По-друге, недостатня довіра до українських технологій, що демонструє і штучно розгорнута конкуренція військово-транспортних літаків, і випадки відмови від використання ремонтної інфраструктури України для ремонту чи модернізації техніки країн Заходу радянського виробництва. По-третє, існує високий потенціал проектів для третіх країн – за умов виробництва потужного спільного продукту.

З 2018 ніби поліпшився й практичний бік ВТС. З'явилася інформація про наміри створити разом із Туреччиною ударні безпілотні авіаційні комплекси (БАК), анонсовано співробітництво ДП «Антонов» і американського Boeing. ДП «Одеський авіаційний завод» разом з американською компанією Aviastar Invest Corp і чеською DISTAR CZ a.s. заявив про домовленість щодо спільної розробки й

37 «Юридична Газета», №2 (708), 2020 р.

виробництва літаків в Україні³⁸. «Створення спільних підприємств із закордонними партнерами — один з основних інструментів залучення інвестицій і створення сучасних технологічно прогресивних видів озброєння», - заявив заступник міністра економіки і торгівлі України Юрій Бровченко в ході міжнародної конференції щодо законодавчого забезпечення парламентського контролю в ОПК України, проведеного на цьому тижні спільно Інститутом законодавства ВРУ, ЦДАКР і DCAF³⁹.

Відомо, що у серпні 2019 було створено спільне турецько-українське підприємство компаніями Baykar Defence і УОП, яке отримала назву «Щит Чорного моря». Воно призначене для проведення НДДКР в області розвитку космічної техніки, високоточної зброї та оперативно-стратегічних розвідувально-ударних безпілотних авіаційних платформ. Зокрема, є інформація про розробку перспективного дрона Goksungur, наступного в лінійці ударних БПЛА за Акіпсі⁴⁰. Водночас, на початку 2020 під час візиту до Києва прези-

дент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган зізнався Володимирі Зеленському, що українська сторона нічого не зробила в області обіцяного розвитку українсько-турецького ВТС. Отже, нині ВТС тільки в примітивному вигляді розглядають як експорт або імпорт озброєнь і військової техніки⁴¹.

Є сенс чітко визначити пріоритети переозброєння. Скажімо, послання Генштабу ЗСУ у січні 2020 включило чималу частину позицій переозброєння армії, що як пріоритети рекомендовані у 2019 ЦДАКР. Йдеться про вписані до «Візії» «насамперед сучасні засоби розвідки, радіоелектронної боротьби, зв'язку, ППО, засоби вогневого ураження (підвищення їхньої точності та дальності)». Своєю чергою, Міноборони, заявивши вустах колишнього міністра Загороднюка про зміну підходів до формування ДООЗ, визначило пріоритетами розвиток ВМСУ, засоби ППО, БАК, засоби РЕБ, зв'язок і автоматизацію. Отже, відмінності у формуванні пріоритетів очевидні. Але це ще далеко не все, бо не зрозуміло, як у процесі їх формування враховувалися можливості придбання необхідної техніки. Наприклад, позиція «Розвиток надводної та сухопутної компоненти флоту, включно з протикорабельним бе-

38 10 серпня 2018 р., https://dt.ua/internal/elementarni-chastinki-ukrayinskoyi-oboronki-285299_.html

39 20 березня 2018, <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/skify-de>

40 Про це повідомила 2 березня 2020. Armiya.az з посиланням на «НВО», http://nvo.ng.ru/armament/2020-03-02/100_turk020320.html

41 13 лютого 2020, https://dt.ua/internal/sector-bezpeki-2020-use-trischit-po-shvah-338501_.html

реговим арсеналом» (Міноборони) складна для виконання, оскільки закупівля серійних ПКР «Нептун» і поява ракетних катерів можливі не раніше 2021. До того ж військові моряки не хочуть отримувати штучно роздуту до надто дорогої розробку «Кузні на Рибальському». Тому з Міноборони просочуються чутки про плани купити у США протикорабельні ракети «Гарпун» разом із береговими ракетними комплексами.

Експерти вже зазначили, що коли при розподілі ДОЗ-20 20% коштів буде спрямовано на ракетно-артилерійське озброєння, ще 30% — на бронетанкову й автомобільну техніку, то реальна пріоритетність виглядатиме зовсім не так, як представлено в документі Генштабу та спічі військового міністра. «Якщо РЕБ, зв'язок і автоматизація — пріоритет, то чому тільки 1% коштів?» — справедливо запитуює директор Інформаційно-консалтингової компанії Defense Express Сергій Згурець. Експерт говорить і про ще одну проблему: «Коли наприкінці минулого року терміново перерозподілялися кошти на переозброєння, ми мали яскравий приклад внесення змін у ДОЗ. Цей механізм не визначений у керівних документах і проводиться в «ручному» режимі, що призводить до суб'єктивізму в системі управлінських рішень». Одне слово, системи все ще немає, й ми переозброюємося в «ручному ре-

жимі», вже не «порошенківському», але дуже схожому...⁴²

Все ж Президент України Володимир Зеленський 27 лютого 2020 підписав указ, який матиме важливий вплив на майбутнє ОПК⁴³. Указ №59/2020 вводить в дію рішення РНБОУ від 18 лютого 2020 «Про основні показники держоборонзамовлення на 2020 та 2021, 2022 роки». Йдеться про низку ключових рішень, які мають створити підґрунтя для якісних змін як в «оборонці» у цілому, так і стосовно конкретних напрямів озброєння та військової техніки. Йдеться про збереження пріоритетності проєктів, зокрема, з «розвитку ракетного озброєння, яке здійснювати виключно за рахунок загального фонду державного бюджету України». Низка положень указу повністю збігається із попередніми рекомендаціями ЦДАКР:

- створення центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та забезпечення реалізації державної військово-промислової політики та функцій з управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі;

42 24 січня 2020, https://dt.ua/internal/armiya-2020-mizh-deklaracijami-i-realiyami-336520_.html

43 28 лютого з 2020, <https://ussi.org.ua/news/prezydent-ukrayiny-volodymyr-zelenskyj-27-lyutogo-pidpysav-ukaz-yakuj-matyme-vazhlyvyj-vplyv-na-majbutnye-nashogo-oboronno-promyslovogo-kompleksu/>

- внесення змін до Бюджетного кодексу України стосовно створення цільового Державного фонду розвитку оборонно-промислового комплексу України;
- створення Агентства з розвитку оборонних технологій;
- державні замовники під час реалізації ДОЗ на 2020 та 2021, 2022 мають забезпечити укладення довгострокових контрактів із підприємствами ОПК;
- закупівлю озброєння та військової техніки за імпортом проводити на конкурентних засадах із застосуванням механізмів компенсації (офсетів), передбачивши поступове освоєння виробництва зазначеної продукції на підприємствах оборонно-промислового комплексу України”;
- закупівлю зразків озброєння та військової техніки проводити в обсягах, що забезпечують переозброєння окремих підрозділів (батальйон, дивізіон тощо);
- забезпечити повний перехід на сучасні засоби розвідки, зв'язку та управління.

Разом з тим, поява Указу зовсім не означає, що далі все піде “як по маслу”. Життя вчить, що жодний план не витримує зіткнення з реальністю. Реалізація кожного пункту Указу потребує ідей, людей та дій, аби слова указу стали результатом. Тож головні битви у секторі оборонної промисловості лише починаються. Тому роль експертного

та громадського середовища нині лише зростає. Не варто сподіватися, що далі все гарно вирішиться саме собою.

Окремо слід сказати стосовно певних зловживань та й ознак корупційних проявів мали місце не тільки в ЗСУ, але й в МВС. Оскільки звинувачень у зловживаннях протягом 2014-2020 рр. було надзвичайно багато, є сенс згадати лише ключові з них.

Досить симптоматично, що з наближенням президентських виборів звинувачення у зловживаннях почали торкатися безпосередньо оточення глави держави. Через скандали із корупцією президенту Порошенку довелося у березні 2019 р. звільнити з посади першого заступника Секретаря РНБОУ свого бізнес-партнера Олега Гладковського. Однак ЗМІ надавали інформацію про корупцію чи не щодня⁴⁴. Важливо наголосити, що влада в 2019 вже досить активно реагувала на повідомлення ЗМІ про зловживання та корупційні прояви. Зокрема, про це повідомляли й самі громадські обвинувачі. «Відреагував навіть президент і держапарат, а такого ми не бачили дуже давно. Оперативно відсторонено керівників кількох оборонних заводів, які згадуються у розслідуванні. Генеральний прокурор заявив, що всі факти давно відомі і от буквально

⁴⁴ 14 березня 2019, <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/03/14/7209117/>

днями мали початись перші арешти. А перед публікацією третьої серії президент від гріха подалі звільнив з РНБО самого Олега Гладковського», - написав у березні 2019 р. шеф-редактор Віhus.инфо Денис Бігус⁴⁵. Загалом, якщо прослідкувати перебіг подій навколо корупційного скандалу ОПК, можна казати, що саме журналістська спільнота вивела його на загальнонаціональний рівень та спричинила провал команди Петра Порошенка на президентських виборах.

Але вплив ЗМІ та суспільства спостерігається не тільки у сфері протидії корупційним проявам. А й у вирішенні проблеми запобігання непрофесійним рішенням. Зокрема, після того, як військове відомство визначилося із ДОЗ-2020, в якому ракетні програми не стали пріоритетними (зокрема, ключова програма «Нептун» мала розвиватися в межах кредитів та держгарантій), а експертне співтовариство та низка ЗМІ виступили із гострою публічною критикою, президент Зеленський видав згаданий вище указ (№59/2020, 27 лютого 2020 р.), який кардинально змінив ситуацію.

Цілком логічним було б зазначити про можливість та рівень громадського демократичного контролю у сфері оборонних закупівель.

45 <https://www.liga.net/politics/opinion/armiya-dengi-dva-majora-budnichnaya-istoriya-nafone-vyborov>

Передусім, варто підкреслити, що вплив суспільства на цю сферу суттєво збільшився та посилюється, незважаючи на те, що за президентської каденції практично усі закупівлі в межах ДОЗ були утаємничені.

Передбачається, що надалі цивільний громадський контроль буде покращуватися. Зокрема, проект нового Закону «Про оборонні закупівлі» передбачає, що «Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислово-політичну інформує громадськість про політику та правила здійснення оборонних закупівель». Та й вже сам законопроект покликаний системно знизити рівень таємності закупівель - для цього передбачені декілька процедур закупівель, які можуть використовувати державні замовники. Вже не буде «оборонного замовлення» і норм, які робили його таємним. Тепер замовники мають більш ретельно визначати, чи насправді якась закупівля має отримати гриф таємності. Крім того, замовники формуватимуть трирічний відкритий план, який не міститиме таємності. Хоча також існуватимуть трирічні плани за закритими процедурами, де передбачена виважена таємність⁴⁶. Таким чином має бути забезпечено баланс таємності

46 «Юридична Газета», №2 (708), 2020 р.

та можливість для суспільства, передусім через профільні громадські організації та ЗМІ отримувати інформацію про стан переозброєння ЗСУ та інших збройних формувань держави.